

Urbant landbruk – Bærekraftig, synlig og verdsatt

Forord

Interesse for matens opprinnelse er stigende i den urbane delen av befolkningen, i Norge som i andre land. Flere ønsker selv å ta del i produksjon av mat fra planter og dyr til eget og andres forbruk. Denne trenden åpner nye muligheter for å bygge relasjoner mellom folk i urbane miljøer og næringsutøvere i det profesjonelle landbruket. De som tar del i det urbane landbruket lærer å verdsette råvarenes kvalitet, men får også innsikt i hvor krevende det er å framskaffe slike råvarer. Dette vil bidra til en bedre forståelse for at de rammebetingelser samfunnet gir landbruket er avgjørende for hvilke krav forbrukere kan stille til det landbruket skal levere. I 2013 ble Fylkesmannen i Oslo og Akershus tildelt kroner 200 000 fra Landbruks- og matdepartementet under budsjettposten «sentrale bygdeutviklingsmidler». Denne tildelingen har gjort det mulig å igangsette det utredningsprosjektet som denne rapporten oppsummerer.

Prosjektansvarlige har vært Kai Rune Tollefsen, seniorrådgiver, og Ellen Marie Forsberg, seniorrådgiver, hos Fylkesmannens landbruksavdelingen i Oslo og Akershus. Marianne Leisner, Gaia Tjøme, har skrevet kapittel 2, og Pernille Leivestad, Dyrk, har bidratt i kapittel 3 og har skrevet kapittel 4. Tusen takk til ressursgruppa «Tenkeloft urbant landbruk» som bidro med verdifulle innspill i prosessen. En stor takk til alle aktørene i det urbane landbruket i Oslo som deltok i spørreundersøkelsen.

Oslo, 11.06.2014

Morten Ingvaldsen
Landbruksdirektør

Fylkesmannen i Oslo og Akershus

RAPPORT NR. 1/2014

Tittel:

Urbant landbruk – bærekraftig, synlig og verdsatt

Rapport nr.:

1/2014

Dato:

14.3.2014

Forfattere:

Ellen Marie Forsberg, Marianne Leisner,
Pernille Leivestad, Kai Rune Tollefsen

Antall sider:

57

Prosjektansvarlig:

Ellen Marie Forsberg og Kai Rune Tollefsen

Sammendrag:

Fylkesmannens landbruksavdeling i Oslo og Akershus har gitt ut rapporten om urbant landbruk. Hensikten har vært å klargjøre begrepet urbant landbruk, i relasjon til Oslo, og synliggjøre hvordan urbant landbruk har betydning for byens befolkning, for byen og for landbrukets omdømme generelt. Rapporten inneholder en beskrivelse av det urbane landbruket i Oslo, utfordringer og mulighetsområder. Fylkesmannens landbruksavdeling gir en anbefaling i siste del for fremtidig satsing på urbant landbruk.

Emneord: Urbant landbruk, Oslo, urbane bønder, mulighetsområder**Referanse:**

Forsberg, Ellen Marie og Kai-RuneTollefsen m.fl., 2014, Tittel: «Urbant landbruk – bærekraftig, synlig og verdsatt», Fylkesmannen i Oslo og Akershus, Landbruksavdelingen, rapportnr.1/2014

Forside- og baksidebilder:

Forsidefoto: Ellen Marie Forsberg, «Det årlige kusleppet på Bygdø Kongsgård – 60 våryre melkekyr med store og små tilskuere »

Baksidefoto: Even Nord, «Bønder i By'n – festivalen på Geitmyra»

Innhold

Forord	2
1. Innledning.....	8
2. Urbane bønder ved Marianne Leisner	9
3. Begrepsavklaring om urbant landbruk	13
4. Mulighetsområder i det urbane landbruket ved Pernille Leivestad	15
4.1 Introduksjon	15
4.2. Informasjon og kunnskapsformidling	17
Anbefalinger:	18
4.2.1. Urbant landbrukssenter	18
4.2.2. Offentlig nettportal	19
4.2.3. MAJOBØ	19
4.2.4. Demonstrasjonshager	20
4.2.5. Skolehager	20
4.2.6 Geitmyra matkultursenter for barn	20
4.3. Konseptformidling	21
Anbefalinger:	22
4.3.1. Kommunikasjon utad.....	22
4.3.2. Kommunikasjon innad i offentlig sektor	22
4.4. Arealer	22
Anbefalinger:	23
4.4.1. Kartlegging av arealer	23
4.4.2. Formidling av arealer.....	23
4.4.3. Sikring og verving av eksisterende arealer	23
4.5. Økonomiske virkemidler.....	23
Anbefalinger:	24
4.5.1. Bygdeutviklingsmidler fra Fylkesmannen.....	24
4.5.2. Tverrsektorielle støtteordninger	24
4.5.3. Prosjektmidler i bydelene	25
4.5.4. Innovasjon Norge	25
4.5.5. Midler fra landbruket.....	25
4.5.6. Samlet oversikt over økonomiske støtteordninger	25
4.6. Kretsløp og bruk av lokale ressurser	25
Anbefalinger:	27
4.6.1. Kunnskapsspredning.....	27

4.6.2	Oslokompost	27
4.6.3.	Næringsutvikling i det bynære kretsløpsjordbruket	27
4.6.4.	Smådyrhold	27
4.6.5.	Restriksjoner for salg og bruk av ugras- og insektmiddel	27
4.7.	Relasjonsbygging mellom bynært landbruk og urbant landbruk	28
	Anbefalinger:	30
4.7.1.	Synlig- og tilgjengeliggjøring av regionale og lokale råvarer og produkter	30
4.7.2.	Næringsutvikling ved transformasjon av landbruksformål og virksomheter	31
4.7.3.	Formidling av muligheter for næringsutvikling ved transformasjon i næringen	31
4.7.4.	Åpne gårder	31
4.7.5.	Mentortjeneste, kunnskaps- og erfaringsutveksling	32
4.7.6.	Beitedyr i marka og i de ytre bydelene	32
4.8.	Innovasjon og entreprenørskap	33
	Anbefalinger:	35
4.8.1.	Synliggjøring av mulighetene for entreprenørskap i det bynære landbruket	35
4.8.2.	Økt kunnskap og bevisstgjøring rundt grønt og sosialt entreprenørskap i det offentlige	35
4.8.3.	Økonomiske støtteordninger for grønne og sosiale entreprenører	35
4.8.4.	Tverrsektorielt samarbeid, kompetansenettverk og kontaktpunkt	35
4.9.	Folkehelse	36
	Anbefalinger:	37
4.9.1.	Kompetanseheving i terapeutisk hagebruk	37
4.9.2.	Anlegging av terapeutisk hagebruk i tilknytning til helseinstitusjoner	37
4.9.3.	Inn på tunet og matproduksjon	38
4.9.4.	Folkehelseopplysning og grønn resept	38
4.9.5.	Arbeidstrening	38
4.9.6.	Helse og skolehager	38
4.9.7.	Kriminalomsorg	38
4.10.	Skolehager	38
	Anbefalinger:	40
4.10.1.	Utredning av ny modell for skolehagedrift	40
4.10.2.	Utarbeiding av strategi og handlingsplan for revitalisering av Oslos kommunale skolehager	40
4.10.3.	Kompetanseutvikling i skolen	40
4.10.4.	Sikring av eksisterende og fremtidige skolehagearealer	41
4.10.5.	Nasjonalt kompetansesenter for skolehagevirksomhet	41

4.10.6.	Skolehagen og det bynære landbruket	41
4.10.7.	Nettverksbygging	42
4.10.8.	Konseptformidling og omdømmebygging	42
4.11.	Barnehager	43
	Anbefalinger:	43
4.11.1.	Kunnskapsspredning og kompetanseutvikling	43
4.11.2.	Startpakke for barnehager	43
4.12.	Parsellhager	43
	Anbefalinger:	44
4.12.1.	Igangsetting av tverrsektorielt parsellhagesamarbeid	44
4.12.2.	Regulering av eksisterende parsellhager til formålet	44
4.12.3.	Kontrakter	45
4.12.4.	Organisering av parsellhagelagene	45
4.12.5.	Parsellhager aktivt inn i byplanleggingen	45
4.12.6.	Opplysning om parsellhager rettet mot borettslag	45
4.13.	Private hager	46
	Anbefalinger:	47
4.13.1.	Kunnskapsformidling	47
4.13.2.	Urbant landbrukssenter	47
4.14.	Takhager	48
	Anbefalinger:	49
4.14.1.	Kunnskapsformidling innad i offentlige etater	49
4.14.2.	Tidlig inn i planleggingsfasen	49
4.14.3.	Demonstrasjonshage	49
4.14.4.	Inspirere og oppmuntre beboere og bedrifter i bygg med takhage til å benytte arealene til å dyrke mat	49
4.15.	Nærmiljøhager	50
	Anbefalinger:	51
4.15.1.	Kompetanseheving i bydelene	51
4.15.2.	Arealer	51
4.15.3.	Etableringsstøtte for nærmiljøtiltak	51
4.15.4.	Tilrettelegging av elementære funksjoner	51
4.16.	Offentlige anlegg	51
	Anbefalinger:	52
4.16.1.	Økt bruk av nyttevekster i offentlige anlegg	52
4.16.2.	Skjøtsel av offentlige anlegg og entreprenørskap	52

4.16.3.	Pollinatorvennlig beplantning og skjøtsel.....	52
4.17.	Bier i byen	52
	Anbefalinger:	53
4.17.1.	Kunnskapsformidling	53
4.17.2.	Etablering av pollinatorvennlige bymiljø.....	53
4.17.3.	Rekruttering av birøktere og øking av antall bikuber i byen	54
4.17.4.	Økonomiske støtteordninger for birøktere	54
4.17.5.	Sikker og ansvarlig birøkt	54
4.18.	Kunst og kultur	55
	Anbefalinger:	55
4.18.1.	Økonomiske støtteordninger til kulturarrangementer og urban landbrukskunst i offentlig rom	55
5.	Fylkesmannens anbefalinger	55
	Relevante dokumenter	57

1. Innledning

Fylkesmannen i Oslo og Akershus har i gjennom flere år brukt betegnelsen urbant landbruk om landbruket i Oslo i sitt arbeid. Hensikten med dette har vært å synliggjøre det særegne ved landbruket i en by, og å kunne synliggjøre næringens betydning og unike kvaliteter for hovedstadsbefolkningen.

Selv om dyrking av mat i bybildet ikke er nytt her hos oss, så er begrepet urbant landbruk forholdsvis ferskt. Hva dreier så det urbane landbruket seg om? Og heter det egentlig urbant landbruk, eller er et annet begrep mer dekkende? Hva betyr urbant landbruk for omdømme til norsk landbruk? Fylkesmannen ønsker med denne rapporten å gi noen svar på disse spørsmålene, og støtte opp om den positive utviklingen som pågår i byens grønne rom, folks økende interesse for dyrking av mat, birøkt, dyrehold og grønne bomiljø. Et av de prioriterte områder i Bygdeutviklingsprogrammet for Oslo og Akershus er derfor urbant landbruk.

I januar 2013 etablerte Fylkesmannen ressursgruppe Tenkeloft urbant landbruk; en gruppe av ressurspersoner som skal bidra med innspill, erfaringer om fagområdet. Etableringen og tilretteleggingen av en slik arena er en viktig del av Fylkesmannens arbeid med urbant landbruk.

Ressursgruppas mandat var å bidra med innspill og diskusjon til spørsmålene: hva ligger i begrepet urbant landbruk, hva er spesielt for Oslo, og hvilke områder og tiltak bør det satses på i fremtiden. Gruppen har gitt innspill til definisjonsavklaringen for urbant landbruk og til mulighetsområdene som er skissert i del 3 i rapporten. Det ble avholdt tre møter i løpet av våren og høsten 2013. Gruppen har deltatt på studietur til Amsterdam og Rotterdam i september 2013.

Medlemmene var:

Romy Ortiz, Senter for byøkologi

Knut Samseth, Regionkontor for landbruk

Ina Vibeke Holt, Oslo kommune

Jan Tore Sørtdal, Bygdø Kongsgård, Norsk Folkemuseum

David Dudek, URBACT, Oslo kommune

Inge G. Kristoffersen, Bymiljøetaten, Oslo kommune

Tore Faller, Geitmyra skolehager

Linnea Svensson, Greener Events

Pernille Leivestad, DYRK

Stina Mehus, Akershus og Oslo Bondelag

Gudbrand Teigen, Innovasjon Norge

Idun Leinaas, Biologisk-dynamisk forening, Oikos, Oslo Kooperativ

Ragna Jørgensen, BYBI

Marianne Leisner, Gaia Tjøme og MAJOBØ

Hilde Herrebrøden, Statsbygg

Kai-Rune Tollefsen, FMLA Oslo og Akershus (prosjektansvarlig)

Ellen Marie Forsberg, FMLA Oslo og Akershus (prosjektansvarlig)

I vårt arbeid med urbant landbruk er målet å fylle begrepet urbant landbruk med konkret innhold. Rapporten skisserer en plan med konkrete mulighetsområder og tiltak som kan bidra til en bærekraftig utvikling av landbruket i Oslo, synliggjøre og verdsette Oslolandbruket, samt å styrke omdømme til landbruket i hovedstaden – som et viktig utstillingsvindu for landbruket nasjonalt, - overfor byens befolkning og opinionen.

Rapportens kapittel 2 tar kortfattet for seg Oslos mangfoldige landbrukshistorie. Det er skrevet av Marianne Leisner. Kapittel 3 omhandler begrepet «urbant landbruk» og hvordan vi har valgt å definere det. Kapittel 4 er hoveddelen med mulighetsområdene og forslag til tiltak. Dette er skrevet av Pernille Leivestad, landskapsarkitekt, i dialog med Fylkesmannen i Oslo og Akershus og Tenkeloftet urbant landbruk.

Fylkesmannens landbruksavdeling gir i rapportens siste del, kapittel 5 en anbefaling av tiltak. Disse er tuftet på anbefalinger som fremkommer i kapittel 4, innspill fra tre møter med tenkeloftet urbant landbruk i perioden august 2013 – januar 2014 og fra gruppas erfaringer fra studieturen til Amsterdam og Rotterdam i september 2013. Tilbakemeldingene fra en spørreundersøkelse gjennomført blant 28 ulike utøvere i det urbane landbruket i Oslo den 14.10.13. ligger også til grunn for oppsummeringen i kapittel 3, 4 og 5.

2. Urbane bønder ved Marianne Leisner

Urban dyrking er blitt et kjent konsept omkring i verden. Folk vil igjen dyrke mat der de bor og vi har de siste årene sett et helt nytt fenomen. Motivene for denne oppblomstringen er ulike, men felles er den store kreativiteten, det sterke mangfoldet og de sosiale ringvirkningene knyttet til dyrking av mat i byer – verden over.

Flere steder, som i Detroit og Havanna, men også i flere områder i Europa har det vært en dramatisk nedgang i disponibel inntekt i husholdningene. Det har fått folk til å starte omfattende dyrkingsprosjekter. Hagejordbruket sprer seg raskt, og det ser ut til at byene relativt raskt kan ta naturen tilbake.

Motivene at også at konsumentene har våknet. De vil vite hvor maten de spiser kommer fra, hvordan den er dyrket og aller helst kjenne produsentene. I byer som London og New York er det en stor oppblomstring av grønnsakshager på tak og i parker, Green Markeds selger produktene, og restauranter med egne urtehager har mange gjester. Kokkene vil ha ureist mat og dyrker urter og salater med stor kreativitet på fasader, tak, verandaer og plener. Urolige tider og et økende behov for å arbeide med klima- og miljøutfordringene har skapt en folkebevegelse for å slå seg sammen og dyrke mat der hvor folk flest bor. Det interessante er at matproduksjonen med dette også har fått en ny status.

Bybønder i Oslo

I Oslo er det stor aktivitet og kreativitet rundt slike hagejordbruk. MAJOBØ -prosjektet (Mat og Jord, der du Bor) har motivert til handling rundt økologisk og kortreist mat. Prosjektet

startet i 2012 og samlet allerede den første sesongen rundt 80 dyrkingsprosjekter i Oslo. De fleste i nettverket er produsenter og konsumenter, i en og samme person. Nettverksorganisasjonen arrangerer kurs og nettverksmøter, og fungerer som en inspirator og et bindeledd mellom nybegynnere og mer erfarne gartnere og bønder. Interessen for denne grasrotbevegelsen har vært enorm. Presse, politikere, byråkrater og næringslivet har stilt opp med støtte og oppmerksomhet. En underliggende konsekvens av dette er at mange antropologer, naturvernere og økologer mener at dette er veien å gå for at folk skal bli mer bevisste på klodens tilstand. For å kunne starte det enorme arbeidet som skal til for å få klima, jordsmonn og et mer miljøvennlig jordbruk tilbake på et normalt nivå, er det nettopp engasjement på grasrotnivå som er nødvendig.

Urban birøkt

I hele verden er folk bekymret for biene som ser ut til å lide en felles skjebne; død. I storbyer som New York har entusiaster plassert ut kuber på flere av byens tak og i parker og restauranter i verdensmetropolene serverer honning fra kuber på eget tak.

I Oslo ble ByBi birøkterlag ble startet i 2013. De er et nettverk av røktere som jobber for rekruttering av birøktere, og for mer nektar- og pollenrike vekster i urbane strøk. Det har resultert i 800 000 bier, 20 bigårder og 31 birøktere, i tillegg til de som allerede var etablert i Oslo. Kubene er plassert på utradisjonelle steder som taket på Alna-senteret og i Dronningparken ved slottet. Honning fra slike bybier er viser seg å være renere en annen honning, siden det er lite sprøytemiddelrester i storbyene.

Oslos landbruk gjennom 1000 år

Godt klima og fruktbar jord har gjort det mulig å dyrke mat i Oslo fra de første menneskene bosatte seg her. Etter jernalderens store jordrydninger vokste det frem en markeds plass i Bjørvika. Fra rundt år 1000 var byen markeds plass for de rike jordbruksbygdene rundt, som Aker og Groruddalen. Byen vokste og den gode matjorda ble nedbygget. Men det er bare 100 år siden Aker kommune hadde landets sjette største jordbruksareal og var landets tredje største fruktkommune, nest største potetkommune og landets største svine- og fjærfekommune. På 100 år er jordbruksarealet redusert fra 73 000 mål til vel 7 600. Ved sammenslåingen av Aker og Oslo i 1947 var Aker fremdeles en stor jordbruksbygd. Da utbyggingen skjøt fart etter 1950 var det fremdeles 50 gårdsbruk med vanlig jordbruksdrift. Jordbruksarealet ble utbygd, men skog og utmark bevart. På 1970-tallet var det tradisjonelle jordbruket så godt som historie. I løpet av 20 år ble 20 000 mål jordbruksareal i det tidligere Østre Aker lagt under asfalt og betong.

Dagens landbruk

Matjorda representerer en viktig ressurs for matsikkerheten i Oslo. I dag er Bygdø Kongsgård og Bogstad gård de største jordbruksforetakene med hovedsakelig dyrking av grovfôr og korn. Bygdø Kongsgård har bl.a. en stor melkekubesetning, sau, gris og høner, mens Bogstad gård driver allsidig med ammeku og sau. Sørkedalen og Maridalen er levende jordbruksbygder med et stabilt kornareal siden 1970-tallet. Flere besøksgårder, som Nordre Lindeberg gård, Søndre Ås gård og Kampen økologiske barnebondegård tilbyr aktiviteter for barn og unge.

I 2012 var det registrert 69 melkekyr, 26 ammekyr, 120 sauer, 5 purker og 22 slaktegriser samt hønsehold i liten skala i Oslo kommune. 22 % av jordbruksarealet i Oslo er økologisk drevet.

Kolonihager og parseller

Den første kolonihagen i Norge ble anlagt i Oslo i 1907. Kommunen la ut parseller på den gamle søppelfyllinga på Rodeløkka. Hagene var tiltenkt barnefamilier som bodde i trange byleiligheter og fungerte som et fristed til rekreasjon og matauk.

I dag er det rundt 1600 parseller i Oslo. Sammenliknet med andre storbyer i Europa er det få, og de er truet av nedbygging. Det er en stor etterspørsel etter koloni- og parsellhager og lange ventelister for tildeling.

Det eneste som er kommet til de siste årene er ”Herligheten”, parsellkollektivet i Bjørvika, et treårig prosjekt som består av 100 parseller og en 250 m² åker der det dyrkes gamle kornslag. Parsellene som er i kasser ble tildelt ved loddtrekning våren 2012. Til 100 kasser det var 3790 søkere!

Skolehagene

Den første skolehagen i Oslo lå på Bondejordet på Frogner som Marie Jørstad anla i 1906 og drev noen år. Hun hadde lest om skolehagene i andre europeiske land. Motivene var å få barna ut i praktisk hagearbeid, gi dem naturglede og en oppdragelse i orden og arbeidsomhet, samt kjennskap til de vekstene de spiste. Geitmyra skolehager ble anlagt i 1909. I skolehagenes storhetstid var det fire heltidsansatte gartnere/fagarbeidere, en rektor og opptil 120 skolehagelærere på deltid. I dag er det én, Tore Faller, som er skolehageleder i Oslo kommunale skolehager. Han betjener alle skolene i Oslo som har skolehageaktivitet.

Det har vært en kraftig nedgang i antall skolehager de siste 20 årene og minst 60 prosent av de tidligere skolehagene er blitt omdisponert til byggeformål. Geitmyra, med 40 mål hagejord og mer enn 300 frukttrær, har vært truet av nedleggelse flere ganger. Et viktig tilskudd er Geitmyra matkultursenter for barn som tilbyr aktiviteter rundt matlaging, bl.a. med grønnsaker og urter fra egen grønnsaksparsell. I dag er 93 mål i Oslo i bruk som skolehager og skole/parsellhager og det er et stort engasjement for å bevare de som er igjen.

Villahagenes betydning

Norges Vel startet sin virksomhet i 1809 og de la da stor vekt på å øke utbredelsen av kjøkkenhagevekstene. På den tid var vekstene i en kjøkkenhage overklassevarer, med unntak av de grove rotfruktene. En hage med kjøkkenvekster og prydvkster i skjønn forening var status, og viste velstand. I siste halvdel av 1800-tallet ble det skrevet hagebøker og startet hagebruksskoler som også kom folket til gode. Dyrking av grønnsaker til eget bruk hadde en jevn fremgang, også i villahagene i Oslo.

På 1900-tallet vokste det moderne jordbruket frem med kunstgjødsel, plantevernmidler og stadig økende mekanisering. Den økende grønnsakproduksjonen førte til at en rekke grønnsaksslag var til salgs overalt, og til lave priser. Med unntak av i krigsårene sank kjøkkenhagearealene dramatisk. Under krigen var derimot kreativiteten stor. Den sikreste måten å sørge for mat på bordet var å drive matauk selv. Det ble dyrket mat, tobakk og “grisepoteter” i parker, på idrettsplasser og på hver minste, ledige jordflekk. Folk holdt

villagriser i kjellerne og kaniner og høner i uthuset. Etter annen verdenskrig skulle industriarbeideren frigjøres fra matauk og praktisk arbeid hjemme. Kjøkkenhagene forsvant, og ble erstattet av pyntetrær, prydbusker og gressplener. Industrialiseringen skapte en avstand til maten.

Villahagene representerer en viktig ressurs for matsikkerheten. Det er også en oppblomstring av dyrkingsinteresse hos hageeiere som følge av ønsket om kortreist og usprøytet mat. Villahagene representerer også en betydelig ressurs når det gjelder frukt- og bærproduksjon, selv om mye ser ut til å gå tilbake til naturen.

Oslo-bedriften Epleslang ble etablert i 2012 og de baserer sin innhøsting på epler som ikke blir brukt. Eplene blir presset og saften solgt på kafeer og utsalgssteder i Oslo. Epleslang har vunnet flere priser på grunn av sin kreative idé med å bruke uutnyttede ressurser, og for sitt sosiale engasjement. Eplehageutbyggingene truer også denne matjordressursen i Oslo.

To generasjoner urbane bønder samarbeider i villahagen. Foto: Pernille Leivestad

Ny interesse for matproduksjon

Selv om vi i dag ikke mangler mat, savner stadig flere skikkelig mat – og kontakt med jorda. Det er mange som vil være med på å snu trenden fra etterkrigsårene. Det dyrkes på balkonger, på tak, i offentlige parker, i bakgårder, i åkerkanter og på byggeplasser. Det er også stor aktivitet for å koble by og land med direkte salg fra bønder gjennom enkle utsalgssteder og kooperativer.

I 2013 plantet Bymiljøetaten i Oslo kommune grønnsaker i de offentlige bedene i Spikersuppa i Oslo sentrum. Kommunen vil i 2014 behandle og gi ut en Landbruksmelding for Oslo. Den

store aktiviteten rundt matproduksjon i Oslo, som i andre store byer rundt i verden, tilsier at det vil dukke opp mange nyskapende prosjekter i årene som kommer. Politikerne bør følge nøye med, for det er komplekse utfordringer samfunnet står overfor. Bymenneskenes holdninger til det å arbeide med jorda er i ferd med å endres. Enkelte hevder vi forbereder oss på fremtiden.

3. Begrepsavklaring om urbant landbruk

Et sentralt spørsmål i arbeidet har vært å beskrive urbant landbruk og dets betydning. «Urban agriculture» har de senere årene blitt et kjent begrep internasjonalt. Nå som konseptet begynner å få fotfeste her til lands, er det viktig å etablere et tydelig begrep og en felles forståelse for hva det dreier seg om. I Norge brukes to ulike begrep om primærnæringene. Landbruk inkluderer jordbruk, husdyrhold og skogbruk. Jordbruk inkluderer dyrking av planter i form av åkerbruk og hagebruk, samt husdyrhold. En naturlig begrepsoverføring til norsk ville være Urbant landbruk. Men er det virkelig landbruk som bedrives på byens mange parselhager, skolehager, i private hager og besøksgårder eller er en annen betegnelse mer dekkende?

Urban dyrking er et annet begrep som er i bruk, men her utelukkes husdyrholdet, som er en viktig del av helheten. Urbant hagebruk har også blitt nevnt. Hagebruk omfatter dyrking av grønnsaker, urter, frukt og bær i egen hage, og dekker for så vidt det dyrking av mat i byen hovedsakelig handler om. Også her utelukkes deler av helheten, noe som gjør begrepet utilstrekkelig.

Landbruket forbindes gjerne med det profesjonelle produksjonseffektive gårdsbruket som gir oss basisvarer som korn, melk og kjøtt. Få urbane dyrkere kjenner seg igjen i betegnelsen landbruk, og få profesjonelle aktører innen landbruket vil enes om at dyrking av nyttevekster i en pallekarm i byen faller inn under deres profesjon. Dessuten inkluderer landbruket skogbruk, en næring som ikke er tilsynelatende en del av de urbane aktivitetene. Men Oslo er omgitt av skog på flere kanter, og har dessuten mange trær og parker, som setter et grønt preg på byen. Landbruksbegrepet omfatter alle aktiviteter, og vi mener at det vil kunne være mest dekkende og helhetlig.

Hvorfor urbant landbruk?

Urbant landbruk beskriver dyrking av mat og husdyrhold i urbane omgivelser og inkluderer skog og parker. Hvorfor urbant og ikke by? «Urban agriculture» er et veletablert internasjonalt begrep og anerkjent tiltak for matproduksjon, matsikkerhet og miljø både i utviklingsland og den vestlige verden. Det representerer et kreativt og bærekraftig moderne samfunn. Det er mye som skjer på den internasjonale urbane jordbruksarenaen både politisk og fysisk. Samarbeid og erfaringsutveksling på tvers av landegrensener er allerede veletablert, og kommer til å bli enda mer aktuelt i fremtiden, ettersom det urbane jordbruket anerkjennes som en del av den totale globale matproduksjonen og matpolitikken. Ved å bruke begrepet urbant fremfor by, bringes begrepet nærmere internasjonale samarbeidspartnere. Samtidig

beskriver det en del av fremtidens moderne jordbruksaktiviteter og inkluderer urbane omgivelser uten bystatus.

Oppsummert kan vi si at urbant landbruk omfatter skog- og jordbruksaktiviteter i byer og tettbygde strøk, og må sees i sammenheng med det omkringliggende regionale, profesjonelle landbruket. Begrepet Bynært landbruk beskriver jordbruk, skogbruk og husdyrhold i randsonen av byer og omkringliggende områder.

Det urbane landbruket karakteriseres av et mangfold av utøvere, produkter, arenaer og formål. Det inkluderer hele spekteret fra skoleeleven og hobbygartneren til den grønne entreprenøren og kan utøves i alle byens rom fra parselhager, besøksgårder, private hager og grønne lunger til trange bakgårder, vinduskarmer og tak. Tiltakene og virksomhetene kan både være private eller offentlige, kommersielle eller ideelle, temporære eller faste og omhandle hele matsystemet fra produksjon og foredling til distribusjon, salg og forbruk.

I motsetning til det tradisjonelle landbruket er ikke produksjonen nødvendigvis hovedmålet i det urbane landbruket. Sosiale relasjoner, etablering av gode møteplasser, utdanning, helse, integrering, entreprenørskap, matkultur, biologisk mangfold og vern av matjord og grøntområder er verdifulle aspekt ved urbane landbruksaktiviteter og kan ofte være et viktigere mål enn selve matproduksjonen.

Vanlige arenaer i dag er parselhager, kolonihager, skolehager, private hager, borettslagshager, takhager, nærmiljøhager, besøksgårder, parker og andre offentlige arealer. Urbanisering, fortetting og arealpress fører til et krav om romlig kreativitet og åpner opp for innovasjon og nytenkning i byutviklingsarbeidet.

Det urbane landbruket er et synlig, vitalt, multifunksjonelt og tjenesteorientert landbruk og kan være en betydningsfull opplevels-, lærings- og mestringsarena for byens befolkning. Det er verdi- og nyskapende og må anerkjennes som en nødvendig brikke i byens økologiske systemer. Dyrking av mat i byen er et enkelt og fremtidsrettet klima- og miljøtiltak og et verdifullt verktøy for planlegging av fremtidens bærekraftige byer.

Nærmiljøhagen «Urtehagen» på Grønland. Et MAJOBØ-prosjekt. Foto: Helene Gallis, MAJOBØ

Bynært landbruk

Bynært landbruk er det profesjonelle, næringsbaserte og tradisjonelle landbruket i byens randsone og omkringliggende områder. Det omfatter jordbruk, skogbruk og husdyrhold. Det bynære landbruket omsetter hovedsakelig produkter regionalt og nasjonalt, men inkluderer også aktivitetstilbud som besøksgårder, hestegårder og lokale velferdstjenester som Inn på tunet for ulike grupper mennesker med spesielle behov.

Det bynære landbruket og det urbane landbruket utfyller hverandre. De er en del av byens helhetlige matsystem, og må sees i sammenheng. Det urbane landbruket synliggjør det tradisjonelle landbruket for byens befolkning. Det korter ned avstanden mellom produsent og forbruker og skaper en dypere forståelse for matproduksjon og landbruksnæringens unike kvaliteter hos innbyggerne. Et synlig, mangfoldig og inkluderende urbant landbruk er med på å bevisstgjøre forbrukerne, skape holdningsendringer og hensiktsmessige forbrukervaner. Det bynære landbruket er på sin side en uunnværlig kilde til kunnskaps- og erfaringsutveksling som aktørene i byen er avhengige av. I samspillet mellom det bynære landbruket og urbane landbruket oppstår det ofte nye forbindelser og verdifulle synergier som er med på å stake ut veien for fremtidens bærekraftige landbruk regionalt og nasjonalt.

4. Mulighetsområder i det urbane landbruket ved Pernille Leivestad

4.1 Introduksjon

Den raske befolkningsveksten i byer i utviklingsland legger et enormt press på det globale matvaresystemet. FNs mat og landbruksorganisasjon FAO mener at urbant landbruk er en del av løsningen for å imøtekomme behovet for mat og klimahensyn i fremtiden. Urbant landbruk gir befolkningen fersk mat samtidig som det generer arbeidsplasser, resirkulerer avfall, skaper grønnstruktur og gjør byer motstandsdyktige for klimaendringer.

Moderne ingeniørkunnskap, arkitektur og byplanlegging har de siste tiårene formet storbyer som ekskluderer landbruket. Flere store internasjonale byer har tatt de globale utfordringene i matvaresystemet på alvor og arbeider med å planlegge og designe lokalt tilpassede løsninger for fremtiden. Lokale matstrategier, hvor urbant landbruk og lokal og regional matproduksjon spiller en avgjørende rolle, synes å være veien å gå.

Hovedstaden vår er for øyeblikket Europas raskest voksende storby. Oslo kommune har fremdeles landbruksarealer og en tydelig grønnstruktur, men byens grøntområder og matjord er kontinuerlig truet av urbaniseringen. Vi er nødt til å planlegge for fremtiden. Kan urbant landbruk basert på lokal produksjon og forbruk være en av strategiene for både matsikkerhet og bevaring av byens grønne lunger i en fremtidig motstandsdyktig hovedstad her hos oss også?

De senere årene er det registrert en økende interesse for dyrking av mat blant byens befolkning, og urbane dyrkingsprosjekter er ikke lenger uvanlig i bybildet. Engasjerte urbane bønder søker sammen for å dele kunnskap og erfaringer og for å iverksette nye tiltak.

Hvordan kan man utnytte det spirende engasjementet til å inspirere flere til å fylle byens arealer med spiselig vekster og verdiskapende prosjekter? Hvilke virkemidler skal til for å legge til rette for økt aktivitet i det urbane landbruket i Oslo? Og kan det urbane landbruket være med på å synliggjøre det tradisjonelle landbruket og matproduksjon for byens befolkning?

Denne utredningen av mulighetsområder innen det urbane landbruket tar for seg dagens situasjon, behov og utfordringer, og kommer med en rekke anbefalinger for hvordan det kan tilrettelegges for urbane landbrukstiltak i fremtiden. Samtidig synliggjør utredningen samfunnsarenaer med potensial for verdiskaping ved bruk av urbant landbruk som verktøy. Arbeidet er basert på erfaringer og konkrete innspill fra Tenkeloft urbant landbruk og andre aktive aktører innen både det urbane landbruket og det næringsbaserte bynære landbruket, samt tidligere publiserte studier og rapporter og kunnskap fra pågående prosjekter i det offentlige. Samtidig er det innhentet kunnskap og inspirasjon fra internasjonale byer som har hatt urbant landbruk på den politiske agendaen over lengre tid.

Den første delen i dette kapitlet omhandler temaer rundt generell tilrettelegging, samt muligheter for verdiskaping på ulike felt. Andre halvdel tar for seg kjente arenaer for urbane landbruksaktiviteter og ser på hvilke virkemidler som skal til for å stimulere flere til å igangsette prosjekter og tiltak.

Fellesnevneren for urbane landbruksaktiviteter er produksjon av mat. Likevel er det de unike mulighetene for bred verdiskaping som står sentralt når byens innbyggere samles på knærne i grønnsakhagen eller rundt et selvdyrket måltid. Det urbane landbruket strekker seg ut fra det tradisjonelle landbruket og den profesjonelle matproduksjonen og inn i det moderne bysamfunnets sosiale struktur. Bedre folkehelse, integrering, entreprenørskap og utdanning er noen av mulighetene det urbane landbruket kan bidra til realisere.

Utøverne i det urbane landbruket er byens befolkning. Et velfungerende og mangfoldig urbant landbruk baserer seg på kunnskap om dyrking, men har samtidig behov for kompetanse og et velfungerende tverrfaglig samarbeid i det offentlige. Kunnskapsspredning og kompetanseheving vil derfor være blant nøklene til suksess.

Tilgang på arealer er en forutsetning for å kunne gjennomføre aktiviteter. Byens mange private hager innehar et stort potensial for dyrking av mat for både nytte og rekreasjon. Parsellhagene har lange ventelister av byboere som ønsker seg en liten jordfleck til å utfolde seg på. Skolehagearealene har blitt kraftig redusert de siste tiårene. I dag er skolehagen, som en arena for tverrfaglig læring, på vei tilbake på den politiske agendaen og det er mange som arbeider i kulissene for å gi bybarn mulighet til å tilbringe deler av skolehverdagen ute i frisk luft med spaden i hånden.

Brukerorientert byutvikling basert på medvirkning hvor innbyggerne er med på å forme sine egne nærmiljø har vist seg å kunne være en gunstig løsning for etablering av bærekraftige byrom som samler mennesker på tvers av økonomisk, sosial og kulturell bakgrunn. Oslo kommune og bydelene forvalter arealer som er godt egnet for urbane landbruksformål. Det vil være hensiktsmessig å kartlegge potensielle arealer og formidle dem til byens befolkning.

Dersom Oslo kommune velger å følge den internasjonale utviklingen med utforming av et matsystem basert på lokale og regionale ressurser, hvor en overordnet matstrategi for byen står sentralt, kan denne utredningen være med på å synliggjøre hvordan det urbane landbruket kan bidra til å nå målet.

4.2. Informasjon og kunnskapsformidling

For å øke aktivitetene i det urbane landbruket i Oslo kreves tilstrekkelig tilrettelegging for utøverne. Det urbane landbruket må synliggjøres for befolkningen, informasjon og inspirasjon spres og praktisk og teoretisk kunnskap formidles. Det observeres en stigende interesse for dyrking i byen, men mange mangler både kunnskap og erfaring for å kunne gjennomføre vellykkede prosjekter. Det finnes en kjerne av engasjerte og erfarne byboere som igangsetter tiltak og formidler kunnskap, men tilbudet kan utvides slik at flere får tilgang til dyrkingskunnskap og lærer om fordelene ved å dyrke mat i urbane omgivelser.

Ettersom konseptet urbant landbruk i sin moderne sosiale drakt er forholdsvis nytt her til lands møter utøverne stadig på utfordringer ved igangsetting av nye tiltak og drift av anlegg. I tillegg til kunnskapsmangel er mangel på arealer, tunge byråkratiske prosesser, liten tilgang på økonomiske støtteordninger og savn av forutsigbarhet og anerkjennelse noen av de største utfordringene som aktive i det urbane landbruket rapportere om. Samtidig er majoriteten av arbeidet i dag drevet av ildsjeler på frivillig basis, noe som bidrar til å gjøre tiltakene svært sårbare.

Stadig flere byer internasjonalt anerkjenner det urbane landbrukets verdier og arbeider aktivt med å tilrettelegge for nye initiativ, hovedsakelig med tilgjengeliggjøring av arealer, nettverksbygging og kunnskapsformidling. Resultatene vises raskt blant annet i form av etablering av gode nærmiljø, nye sosiale relasjoner og bevisstgjøring hos utøverne spesielt i forhold til kretsløp, matproduksjon og kosthold. Det offentlige med Oslo kommune i spissen kan med fordel igangsette en rekke tiltak som gjør det enklere for både enkeltindivider og grupper å ta i bruk byens arealer til dyrking av mat.

Oslo kommune er en del av EU-prosjektet og URBACT nettverket *Sustainable food in urban communities*, som består av 10 europeiske deltakerbyer. Prosjektet arbeider med bærekraftig byutvikling og har fokus på å utvikle karbonekstensive og ressurseffektive matsystemer blant annet ved hjelp av økt andel egenproduksjon og forbruk av lokale og sesongbaserte råvarer. Arbeidet er sterkt lokalt forankret og har inkludert grasrota og fagmiljøet i prosessen. Prosjektet pågår til mars 2015 og skal resultere i en handlingsplan for bærekraftig mat i Oslo.

På bestilling fra daværende byråd for miljø og samferdsel Ola Elvestuen utarbeidet Bymiljøetaten høsten 2013 en landbruksmelding for Oslo kommune. I denne meldingen har det urbane landbruket en sentral funksjon. Meldingen ventes offentliggjort våren 2014.

I Byrådssak 1132/13 (desember 2013), hørings svar fra Oslo kommune i forbindelse med Regionalt næringsprogram for landbruket i Oslo og Akershus, foreslår kommunen at satsingsområdet *Urbant landbruk* utvides med et hovedmål: *Gjøre dyrking mer synlig og*

tilgjengelig for innbyggerne i Oslo. Videre foreslår kommunen følgende strategier under hovedmålet:

- *Tilrettelegge for å bruke urbant landbruk som et verktøy til å nå ulike kommunale mål innenfor integrering, arbeidstrening, ungdomstilbud og lignende, og at dyrking i større utstrekning tas i bruk av institusjoner som omsorgsboliger, eldrecentre osv.*

- *Kartlegge kommunale tomter som kan brukes til parseller og prosjekter relatert til landbruk. Kommunen formidler areal til initiativtakere.*

En offentlig stimulering og tilrettelegging for urbant landbruk vil føre til økt etterspørsel etter kunnskap. Både viten om konseptet urbant landbruk, byråkratiske prosesser og fagkunnskap om dyrking i urbane omgivelser må formidles. Det finnes i dag et mangfold av utøvere og aktiviteter, derav en stor variasjon i utfordringer og behov. En fellesnevner er likevel ønsket om enkel tilgang til kunnskap om dyrking i både teori og praksis, og arealer til å utfolde seg på.

De fleste byboere vokser i dag opp uten erfaring med arbeid med jorda og dyrking av nyttevekster. Fremtidens utøvere vil derfor ha stort behov for kunnskap for å kunne igangsette levedyktige tiltak. I dag finnes det noen gode informasjonskanaler og kilder for urban dyrking. Det kan være en fordel om all nødvendig kompetanse blir samlet på ett sted. Ved å ha et høykompetent og lett tilgjengelig sted å henvende seg til, vil det kunne bli lettere for den enkelte å finne relevant informasjon for å starte opp og drifte ulike tiltak fra små private kjøkkenhager til nærmiljøprosjekter og skolehager.

Anbefalinger:

4.2.1. Urbant landbrukssenter

Et fysisk senter sentralt i byen som kan formidle praktisk og teoretisk kunnskap, bygge nettverk, arrangere aktiviteter og workshops, drive en demonstrasjonshage og til samme tid fungere som en lavterskel møteplass for alle som interesserer seg for dyrking og husdyrhold i byen, kan være hensiktsmessig. Et slikt senter vil kunne inspirere og rekruttere byboere samtidig som det sørger for formidling av nødvendig kompetanse. Senteret kan være et bindeledd mellom det urbane landbruket og det bynære landbruket og vil kunne arbeide med å bygge relasjoner som kan være holdningsskapende i forhold til landbruket og samtidig lede til verdifull ressursutveksling. I likhet med byens besøksgårder vil et urbant landbrukssenter kunne fremstå som et strategisk utstillingsvindu for det tradisjonelle landbruket og matproduksjon for den urbane befolkningen.

Et fremtidig senter kan være en nasjonal tverrfaglig plattform, med overføringsverdi til andre byer. Her kan grønne entreprenører få bistand til næringsutvikling og med å finne frem i byråkratiet og hobbydyrkere få tilbud om både teoretisk og praktisk erfaring. Tilbudet kan inkludere hjelp til å løse vanlige utfordringer som tilgang på arealer, god næringsrik jord, økonomiske støtteordninger og praktiske problemer som vanntilførsel til prosjektområder o.l. Et mangfoldig og tydelig informasjonssenter vil kunne bidra med å popularisere det urbane landbruket. Et eventuelt senter må være meget sentralt beliggende, lett tilgjengelig med

offentlig kommunikasjon og ha tilstrekkelig med arealer til demonstrasjonsfelt. Det anbefales at det gjennomføres en utredning for å kartlegge et eventuelt senters funksjoner, muligheter, utfordringer, drifts- og finansieringsmodell og beliggenhet, med mål om etablering i løpet av en 2-3 års periode.

I Byrådssak 1132/13 (desember 2013), høringsvar fra Oslo kommune i forbindelse med Regionalt næringsprogram for Oslo og Akershus, innstiller Byrådet positivt til forslaget om et kompetansesenter for urbant landbruk som del av en strategi for å skape møteplasser mellom bonde og forbruker. Byrådsavdelingen for miljø og samferdsel legger til at: *Et kompetansesenter for urbant landbruk kan være en slik møteplass. Formålet med senteret vil være å formidle fagkunnskap i teori og praksis, stimulere flere til å igangsette dyrkingsaktiviteter, nettverksbygging og erfaringsutveksling.*

I Regionalt næringsprogram for landbruket i Oslo og Akershus fra januar 2014 utarbeidet av Fylkesmannen i Oslo og Akershus er et kompetansesenter for urbant landbruk en av strategiene under satsingsområdet urbant landbruk. Fylkesmannen skal: *Bidra til å etablere et kompetansesenter for urbant landbruk som en møteplass og et kompetansesenter for å formidle fagkunnskap i teori og praksis, og stimulere til å igangsette dyrkingsaktiviteter, nettverksbygging og erfaringsutveksling med det profesjonelle landbruket som bidragsyter.*

4.2.2. Offentlig nettportal

Det er viktig å tilgjengeliggjøre kunnskap om urban dyrking for byens (og landets) befolkning. En offentlig informasjonsportal for urbant landbruk på nett kan være en hensiktsmessig løsning. Her kan det formidles generell fagkunnskap om dyrking, samt annen relevant informasjon som f.eks. etableringsprosesser, arealtilgang, støtteordninger, kontaktinformasjon i offentlig sektor, nettverk, demonstrasjonshager og pågående prosjekter, arrangementer, kurs o.l. Nettportalen kan sees i sammenheng med et eventuelt urbant landbrukssenter.

4.2.3. MAJOBØ

MAJOBØ – mat og jord der du bor, ble etablert i 2011 og er en nettverksorganisasjon som ønsker å motivere flere til handling ved å inspirerer utøvere og koble sammen økologiske dyrkingsprosjekter. De mener dyrking av nyttevekster i urbane omgivelser er et enkelt fremtidsrettet klimatiltak og at mange små lokale tiltak til sammen er med på å utgjøre en forskjell i et globalt perspektiv. Organisasjonen har flere tusen tilhengere spredt over hele landet som deler sitt engasjement for økologisk og ureist mat og gleden ved å få jord under neglene og dyrke deler av middagen sin selv. MAJOBØs administrasjon, styre og ressursgruppe består av kompetente mennesker med lang erfaring med hagebruk, miljøarbeid, forskning og sosialt engasjement. MAJOBØ har i løpet av kort tid klart å sette dyrking på den urbane agendaen, og har fått med seg en rekke habile offentlige og private støttespillere som Fylkesmannen i Oslo og Akershus, Landbruks- og matdepartementet, Framtidens Byer/Miljøverndepartementet, Bymiljøetaten/Oslo Kommune, Aspelin Ramm og The Body Shop Foundation på laget. Samtidig samarbeider de tett med grønne og sosiale entreprenører og kreative instanser. Nettverksorganisasjonen har gjennomført en rekke pilotprosjekter i byen og anerkjennes for sitt engasjement for mat, mennesker og miljø. Det kan være

hensiktsmessig å satse på MAJOBØ som en nøkkelorganisasjon for urbant landbruk i fremtiden.

Ungdommer i Kompass og co skjøtter dyrkingsprosjektet på Alnataket. Foto: Maiken McCormick

4.2.4. Demonstrasjonshager

Et nettverk av demonstrasjonshager hvor befolkningen har mulighet til å se og lære i rette omgivelser kan være fordelaktig. Hagene burde dekke et bredt spekter av dyrkingsløsninger fra balkongkasser og pottejordbruk til takhager, private hager, nærmiljøhager, skolehager og offentlige anlegg.

4.2.5. Skolehager

Skolehagen er en verdifull arena for læring og et viktig tiltak for etablering av fremtidig interesse for dyrking av mat i byen. Med en revitalisering av aktiviteter og undervisning i byens skolehager kan barn og unge tilegne seg nyttig kunnskap og erfaring om dyrking. Samtidig vil de kunne bringe engasjementet videre til familie og venner. På den måten kan informasjon om kretsløp, matproduksjon, kosthold og bærekraftige forbrukervaner nå ut til et bredere publikum. Viktigheten av skolehagedrift må ikke undervurderes. Det anbefales å fremme skolehagene som et betydningsfullt tiltak for kunnskapsøkning i befolkningen. (Les mer om skolehager i pkt. 4.10)

4.2.6 Geitmyra matkultursenter for barn

Stiftelsen Geitmyra matkultursenter for barn på fredete Geitmyra gård formidler kunnskap om matlaging og matens opprinnelse til barn og unge. Matkultursenteret ønsker å inspirere den

ynge generasjonen til å velge sunne og smakfulle alternativer basert på ferske råvarer og underviser barna i dyrking av mat og matlaging gjennom praktisk erfaring og matrelaterte opplevelser. Senteret dyrker en stor parsell i Geitmyra skolehager og har dyrkingskasser, urtebed og høner på tunet. Undervisningen foregår primært gjennom skolen, aktivitetsskolen og sommerskolen. Samtidig arrangeres det fritidskurs og åpne gårds arrangement for en bredere målgruppe. Gjennom en egen undervisningsportal på nett deler Geitmyra matkultursenter materiell, undervisningsopplegg og egenutviklede oppskrifter nasjonalt og sprer på den måten kunnskap og matglede til barnehager og skoler over hele landet.

Interessen for det innovative matkultursenteret og deres fagtilbud er stor. Senteret har daglig skoleklasser på besøk og de åpne arrangementene er svært populære hos byens befolkning. I 2013 mottok de Innovasjon Norges Bygdeutviklingspris for Oslo for sin formidling av matglede til barn og unge. Geitmyra matkultursenter for barn sin suksess som formidler av kunnskap om bærekraftig mat tydeliggjør behovet for og potensialet i denne form for opplysningsarbeid rettet mot unge målgrupper.

Stiftelsen rapporterer at de jevnlig står overfor driftsrelaterte utfordringer, spesielt i tilknytning til offentlige bevilgninger, og etterspør et enklere oversiktlig søknadsarbeid og tilgang på flere økonomiske midler. For å sikre det verdifulle tilbudet til barn og unge og samtidig legge til rette for liknende tiltak, kan det være hensiktsmessig å etablere tilskuddsordninger spesielt rettet mot denne type virksomheter.

4.3. Konseptformidling

I tillegg til fagkunnskap om dyrking og andre praktiske utfordringer, må også kunnskap om selve konseptet og aktiviteten urbant landbruk formidles. Urban dyrking har økt i popularitet de siste par årene, og stadig flere, små hager og nye prosjekter dukker opp. Takket være blant annet medieomtale i populærmagasiner og digitale medier, observerer vi at trenden fra store internasjonale byer, hvor urbant landbruk allerede er godt etablert, har nådd landet og byen vår. Vi har lange tradisjoner med dyrking av mat i hovedstaden, men etter at behovet for matauk falt bort i etterkrigstiden, har det vært lite aktivitet i byens mange hager. Det å dyrke sin egen mat har de siste tiårene kun blitt gjort av spesielt interesserte. I dag ser vi at dette snur. Særlig unge, kreative og bevisste byboere lar seg fascinere av dette enkle miljøtiltaket. Parallelt med den senere tids økte fokus på økologisk og kortreist mat, blir mange inspirert til å prøve selv. Mye tyder på at urbane landbruksaktiviteter holder på å slå rot i bybildet. Det er på tide å tenke strategisk for fremtiden. En større del av befolkningen må få kjennskap til de mange mulighetene det urbane landbruket åpner opp for. Mange har tilgang på arealer, men mangler ideer om hvordan de kan forvalte dem på en bærekraftig måte for både matauk og rekreasjon. Foruten de unge, er hageeiere, småbarnsfamilier, ikkevestlige innvandrere, borettslag og offentlige og private institusjoner spesielt relevante målgrupper. Fordelene ved konseptet burde i tillegg kommuniseres på tvers av fagfelt og til flere offentlige etater. Informasjonen trenger å spres fra landbruksforvaltningen og bringes på banen hos de som arbeider med helse, utdanning, integrering og byplanlegging.

Anbefalinger:

4.3.1. Kommunikasjon utad

For å nå ut så bredt som mulig, anbefales det å benytte et variert spekter av informasjonskanaler. Bruk av digitale og sosiale medier og markeds kampanjer i offentlig regi kan være hensiktsmessige virkemidler. I Brussel distribuerer kommunen kjøkkenhage start kits¹ med frø og informasjon til befolkningen. Et liknende tiltak kan være effektivt for å vekke interessen rundt dyrking av mat her også.

4.3.2. Kommunikasjon innad i offentlig sektor

En forutsetning for et velfungerende urbant landbruk i Oslo er god offentlig tilrettelegging. Det vil kreve tilstrekkelig kunnskap hos offentlig ansatte. Derfor er det essensielt at det igangsettes konkrete tiltak for å spre nødvendig informasjon og bygge nettverk på tvers av etater og fagfelt. Opprettelse av et tverrsektorielt kontaktpunkt med kompetanse om urbant landbruk som til en hver tid har oversikt over formelle hensyn som lover, regler, støtteordninger og muligheter, kan være en løsning. Kontaktpunktet vil kunne jobbe aktivt med formidling mot offentlige ansatte, i tillegg til å være en kanal for de private og næringslivet/entreprenørene inn i byråkratiet. Foredrag, kurs, rådgivning og nettverksbygging kan være hensiktsmessige funksjoner for en slik tjeneste. Etablering av et kontaktpunkt kan være en avgjørende faktor for fremdriften i det urbane landbruket i Oslo.

4.4. Arealer

Det er i dag lange ventelister på parsellhager og kolonihager. Da Bjørvika utvikling lanserte sitt temporære pallekarmhageprosjekt *Herligheten* midt i trafikkmaskinen i Bjørvika i 2012 ønsket ca. 3800 personer seg en liten parsell der. Det registreres en tydelig økning i etterspørsel etter arealer, særlig blant de som bor i leiligheter i sentrums kjernen og ute i bydelene. I Oslo bor hele tre av fem i blokkleilighet. (SSB Folke- og bolig tellingen 2011). Mange av disse ønsker seg en liten hageflekk for både dyrking og rekreasjon i nærheten av der de bor.

Selv om Oslo opplever fortetting og sterk befolkningsvekst, finnes det fortsatt ledige arealer egnet for urbane landbrukstiltak. Majoriteten av matjorda i Oslo er dyrkbar og klimaet er gunstig. En utfordring er at brukbare arealer ofte ikke er tilgjengelige for utøvere. Områdereguleringer og eierskap kan være et hinder, det samme er mangel på erfaring med dyrkingsprosjekter hos beslutningstagerne og diskusjoner om kjøkkenhagenes estetikk og skjøtelsintensitet.

Flere internasjonale storbyer benytter midlertidig bruk av forlatte arealer som en løsning for skjøtsel av offentlige områder som ikke er i bruk. Kommuner leier ut arealene gratis og sparer penger som de ellers hadde måttet bruke på å skjøtte områdene selv. Samtidig tilføres overskuddsarealer en ny aktivitet og estetikk, og samler mennesker til utøving av gode formål i det offentlige rom. Rotterdam og Amersfoort i Nederland og Gøteborg i Sverige er blant

¹ Mijn stadsmoestuïn start kit, Brussel Belgia.

http://documentatie.leefmilieubrussel.be/documents/BRO_StarterKitPotager_NL.PDF?langtype=2067

byene som bruker strategien aktivt. Det finnes eksempler hvor byer kartlegger egnede ledige arealer og formidler dem til initiativtagere via en database eller et kontaktpunkt i kommunen. Tilsvarende løsninger kan være relevante å undersøke som modeller for arealformidling i Oslo. Urbant landbruk burde i fremtiden kunne brukes aktivt som et verktøy for dynamisk arealplanlegging i hovedstaden.

Anbefalinger:

4.4.1. Kartlegging av arealer

For å imøtekomme den store etterspørselen etter arealer, anbefales det at det utføres en kartlegging av kommunens arealer for å tilgjengeliggjøre områder for urbane dyrkingstiltak. Både arealer som er regulert til et annet formål, men som i en midlertidig periode, kan brukes til urbane landbruksprosjekter, og permanente områder burde kartlegges.

4.4.2. Formidling av arealer

Det kan være hensiktsmessig å utrede et system for arealformidling for å kunne tilgjengeliggjøre informasjonen for befolkningen. En god referanse er Gøteborg sin satsing *Stadsnära odling*², som skal stimulere til småskala nærmiljøprosjekter, ved blant annet å dele ut kommunens arealer til dyrkingstiltak. Her kan interesserte foreninger (to eller flere personer), kontakte kommunen for å få tildelt arealer i sitt eget nærmiljø. En annen interessant modell finnes i Utrecht, Nederland. Her har kommunen kartlagt potensielle områder og tilgjengeliggjort dem for befolkningen i en database på en egen nettside³. Dersom det etableres en arealportal på nett, kan det vurderes om private også skal kunne legge til sine tilgjengelige områder.

4.4.3. Sikring og verning av eksisterende arealer

Befolkningsvekst og urbanisering fører i dag til stort press på byens grønne arealer. Flere friområder, skolehager og parselhager har måttet gi tapt for boliger, barnehager, parkeringsplasser o.l. For å bevare viktige deler av byens økosystem, verdifull matjord, hager, natur- og kulturlandskap, er det avgjørende at eksisterende arealer sikres. Dagens reguleringsformål er lite tydelige når det kommer til urbane landbruksformål. Det kan med fordel utarbeides en klargjørende og konsekvent områderegulering for formålet. En mulighet kan være å innføre *Urbant landbruk* som et underformål av reguleringsformålet *grøntstruktur*. Det kan være en kombinert regulering med flere formål som faller inn under det urbane landbruket, deriblant skolehager, parselhager og nærmiljøhager.

4.5. Økonomiske virkemidler

Fylkesmannen disponerer og forvalter fylkesvise Bygdeutviklingsmidler til utvikling og tilrettelegging i landbruket. Målet med BU-midlene er å sørge for langsiktig og lønnsom verdiskaping med utgangspunkt i landbruket sine ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt. Innovasjon Norge forvalter de bedriftsrettede midlene. Bygdeutviklingsmidlene er

² Stadsnära odling, Gøteborg. <http://www.stadsnaraodling.se/>

³ Arealdatabase, Utrecht Nederland. <http://www.utrecht.nl/smartsite.dws?id=384198>

fremforhandlet over landbruksoppkjøret, er «øremerket» landbruket og er det viktigste virkemiddelet for å nå målet om næringsutvikling i landbruket.

I januar 2014 kom Urbant landbruk med som et prioritert satsingsområde i Regionalt næringsprogram for Oslo og Akershus. Det er fra februar 2014 mulig å søke BU-midler fra Fylkesmannen i Oslo og Akershus til urbane landbrukstiltak dersom de direkte eller indirekte støtter opp om det ordinære landbruket.

Innovasjon Norge kan støtte urbane landbrukstiltak for synergier og utveksling av kompetanse, tjenester og innsatsmidler mellom det ordinære landbruk og urbane dyrkingsmiljøer.

Det urbane landbruket handler om matproduksjon, matjord, jordvern, kunnskapsbevaring, generering av arbeidsplasser, natur, miljøvern og produktive landskap m.m. og er en moderne og innovativ gren av landbruket. Næringen generelt, men det bynære landbruket spesielt, er tjent med bevisste forbrukere med relasjon til maten de spiser og respekt for næringen som produserer den. Det urbane landbruket styrker denne forbindelsen og er med på å sikre fremtiden til det norske landbruket. Derfor kan noen av Bygdeutviklingsmidlene gå til tiltak som fremmer omdømme for landbruket.

Dersom det ønskes fremtidig vekst og verdiskaping i det urbane landbruket, må det etableres ytterligere og relevante støtteordninger.

Innspill fra dagens utøvere synliggjør varierte behov for økonomisk støtte. Det dreier seg blant annet om langsiktig etableringsstøtte, forprosjektmidler, prosjektstøtte, driftsmidler i en oppstartsperiode og ønsket driftsstøtte i en etableringsperiode dersom prosjektet er særs samfunnsnyttig.

Anbefalinger:

4.5.1. Bygdeutviklingsmidler fra Fylkesmannen

Bygdeutviklingsmidler som forvaltes av Fylkesmannen og de bedriftsrettede midlene, som kan søkes hos Innovasjon Norge, bør være tilgjengelig for urbane landbrukstiltak også i fremtiden.

4.5.2. Tverrsektorielle støtteordninger

Det urbane landbruket er en tverrfaglig arena med potensielt stor samfunnsnytte innen helse, utdanning, integrering, miljøvern og byutvikling. Det anbefales at det arbeides tverrsektorielt med å synliggjøre det urbane landbruket som satsningsområde for å kunne etablere gode støtteordninger for tiltak som skaper verdier ut over landbruks- og matproduksjonsformålet. Arbeidet bør initieres av landbruksavdelingen og spres ut i de ulike etatene. Aktuelle mottakere for denne type midler er skolehager, forskjellige kunnskapsformidlingstiltak, nærmiljøhager, takhager, terapeutisk hagebruk i tilknytning til helseinstitusjoner, integreringstiltak, temporære dyrkingsprosjekter på midlertidig tilgjengelige sentrumsarealer m.m.

4.5.3. Prosjektmidler i bydelene

Bydelene kan være avgjørende støttespillere ved igangsetting av tiltak. Kompetanse om det urbane landbruket må inn i bydelsadministrasjonene, og prosjektmidler burde tilgjengeliggjøres for initiativtagere. Dagens system er svært lite oversiktlig og det er vanskelig for søkerne å finne frem til informasjon om midler både på nett og pr telefon. Dette kan med fordel ryddes opp i. Informasjon om støtteordninger kan formidles på bydelenes hjemmesider.

4.5.4. Innovasjon Norge

Innovasjon Norge er en betydningsfull støttespiller for entreprenører i landbruket og kan være det for foretak i koblingspunktet mellom det urbane og det bynære landbruket. Fra 2014 gir Innovasjon Norges retningslinjer åpning for å støtte prosjekter av næringsmessig karakter som kan bidra til synergier mellom tradisjonelt landbruk og landbruk i urban forstand. Hensikten er å legge til rette for utveksling av kompetanse, tjenester og innsatsmidler mellom det profesjonelle landbruket og urbane dyrkingsmiljøer.

4.5.5. Midler fra landbruket

Det kan være hensiktsmessig å sikre midler øremerket det urbane landbruket gjennom landbruksoppgjøret.

4.5.6. Samlet oversikt over økonomiske støtteordninger

For å forenkle og effektivisere søknadsprosessen må all informasjon om tilgjengelige offentlige og private økonomiske støtteordninger relevante for det urbane landbruket samles og formidles oversiktlig til søkerne. Denne informasjonen må blant annet være tilgjengelig i det urbane landbrukets offentlige nettportal. (Se pkt. 4.2.2 Offentlig nettportal.)

4.6. Kretsløp og bruk av lokale ressurser

Sett ut i fra et matvaresystemperspektiv handler det urbane landbruket om produksjon og konsum av lokale og regionale matvarer. Til sammenligning baserer også kretsløpsjordbruket og dyrking etter økologiske prinsipper seg på anvendelse av lokale ressurser. Det handler om helhetlig tenkning og samspillet i naturen, hvor målet blant annet er mangfold, balansert vekstskifte, resirkulering av næringsstoffer, god jordkultur og selvforsyning av fôr og gjødsel. Mat dyrket etter kretsløpsprinsipper er fri for sprøytemidler og kunstgjødsel som kan være med på å forurense grunnvann og vassdrag. Kretsløpsjordbruket bygger robuste økosystem med et mangfold av organismer, planter og insekter. Dyrevelferd er høyt prioritert. Ved hjelp av enkle grep kan denne dyrkingsmetoden overføres til den urbane hagen. Lokal kompostering av organisk hage- og kjøkkenavfall, gjødsling ved bruk av lokale ressurser, vekstskifteplaner, pollinatorvennlig plantebruk, sanking av frø og oppsamling av regnvann er tiltak som vanligvis lar seg gjennomføre selv i små dyrkingsprosjekter.

Husdyrhold er en naturlig del av et helhetlig landbruk, og smådyrshold kan være et berikende tilskudd i urbane dyrkingsprosjekter. Særlig barn viser stor glede ved omsorg for og nærhet til dyr. Hønsehold hvor hønene lever av matavfall fra husholdningen, overskudd fra hagen,

grønnfôr og insekter, og som gir tilbake både næringsrik gjødsel og egg, vil være med på å slutte kretsløpet. Hønsehold er tillatt i Oslo. Noen bydeler i Oslo har innført regler for hønsehold i tettbygde strøk som skal være med på å sikre dyrevelferd og minske belastningen på omgivelsene med tanke på støy og luktplager. Foruten lokale bestemmelser finnes det nasjonalt lovverk i form av dyrevelferdsloven og en egen forskrift for hold av høns og kalkun.

I den urbane hagen eller parsellen har hageeieren og parselldyrkeren anledning til å gjøre hva han vil på godt og vondt. Det selges store mengder ugras- og insektdrepende midler, livløs torv og nærmest kunstige vekster i hagesentrene og mange av forbrukerne har liten kjennskap til konsekvensene de påfører miljøet og mikroklimaet i hagene sine ved bruk av dette. Det er på tide at mønsteret endres. Dyrking og hagebruk etter kretsløpsprinsipper er et steg i riktig retning. Det er et enkelt miljøtiltak hvor forbrukerne selv er med på å utgjøre en forskjell for naturen. For at flere utøvere i fremtiden skal kunne arbeide med hagen etter disse prinsippene, er det avgjørende at det spres kunnskap om metodene. Pedagogikken rundt kretsløp kan med fordel formidles til aktive i det urbane landbruket. Samtidig kan flere dra nytte av læring om kretsløp. Slik kan en over tid bidra til å skape en allmenn forståelse for de grønne verdiene hos byens befolkning.

Kasting av mat er et alvorlig globalt problem. Det kastes store mengder mat i landet vårt. I følge Format-rapporten 2011⁴ (ForMat – kartlegging av matsvinn i Norge.) står forbrukerne for 70 % av matsvinnet. Hver enkelt av oss kaster i gjennomsnitt 50 kg mat i året, hvorav 12 kg er frukt og grønt. For å minske matsvinnet, må det skje holdningsendringer hos befolkningene. Urbant landbruk kan være med på å bidra til økt forståelse for matens verdi hos forbrukerne. Det at flere etablerer en nærere relasjon til matens opprinnelse og prosesser i matproduksjonen, kan bidra til å skape en økt bevissthet rundt årsaker som ofte leder til at maten havner i søppelkassen. Vekster som er dyrket frem i egen kjøkkenhage anses som regel som svært verdifulle, og få utøvere har samvittighet til å kaste deler av avlingen. Erfaringer med selvdyrket mat tas ofte med inn i husholdningens adferdsmønster, og kan være med på å begrense mengden med mat som kastes i fremtiden. Parallelt med arbeidet med å minske matsvinnet kan det være hensiktsmessig å spre kunnskap om kompostering av eget matavfall til husholdningene. Kompostert matavfall er en naturlig del av kretsløpsjordbruket og en verdifull ressurs for det urbane landbruket. Renovasjonsetaten i Oslo kommune arrangerer gratis hjemmekomposteringskurs for Oslos innbyggere.

Renovasjonsetaten har en sentral funksjon i byen kretsløp. Etaten forvalter avfallshåndteringen i Oslo, og legger til rette for kildesortering av husholdningsavfall. REN driver gjenbruksstasjoner, hageavfallsmottak og gjenvinningsanlegg. Etaten jobber etter politiske føringer i Byøkologisk program.

Hageavfallet som leveres til hageavfallsmottakene blir til Oslokompost og jordblandinger som selges i bulk og sekker på utsalgsstedene på Bygdøy, Grefsen, Grønmo og Haraldrud. Oslokompost tilbyr et spekter av kompost og jordblandinger til ulike formål. Oslokompost har levert jord til flere av byens urbane dyrkingsprosjekter med variert resultat. Det registreres i

⁴ Format-rapporten 2011, Øsfoldforskning <http://www.nhomatogdrikke.no/getfile.php/ForMat/Rapporter-Faktaark/Oppdragsrapport-ForMat-2011.pdf>

dag stor etterspørsel etter næringsrik god jord og kompostprodukter blant urbane bønder. Som et resultat av den fremtidige satsingen på urbant landbruk fra både Fylkesmannen i Oslo og Akershus og Oslo kommune, kommer etterspørselen antageligvis til å øke. Mange prosjekter etableres i kasser og pallekarmer uten tilgang på stedlig jord, mens andre trenger jord for å fylle på et ekstra topplag ved etablering av nye dyrkingsarealer. I dag finnes det svært få optimale produkter. De fleste jordproduktene som selges bl.a. på hagesentrene er torvbaserte og svært næringsfattige. Flere utøvere benytter seg av den grunn av jordprodukter fra Sverige og Danmark, noe som klart strider mot prinsippene om bruk av lokale ressurser. Det vil være interessant om Oslokompost kan utvikle et jordprodukt spesielt tilpasset det urbane landbruket. Jord og kompost som er egnet for dyrking etter økologiske prinsipper vil også være kjærkomment. Biorest fra matavfall kan brukes som gjødsel i landbruket istedenfor kunst- eller husdyrgjødsel. Oslo kommune og REN jobber for tiden med utprøving av matavfallskompost fra kildesorteringen og avventer om den kan godkjennes for økologisk dyrking.

Anbefalinger:

4.6.1. Kunnskapsspredning

Kunnskap om kretsløpsjordbruk og dyrking etter økologiske prinsipper kan formidles aktivt til utøverne i det urbane landbruket. Kretsløpslære kan også vektlegges i undervisning i skolehagene. Renovasjonsetaten kan med fordel synliggjøre mulighetene for og fordelene ved hjemmekompostering for befolkningen. Informasjon kan spres gjennom en offentlig nettportal for urbant landbruk og vises i praksis i forbindelse med et eventuelt urbant landbrukssenter. (Se pkt.4.2.1 og 4.2.2)

4.6.2 Oslokompost

På bakgrunn av de erfaringer som er gjort ved bruk av jordprodukter fra Oslokompost i urbane dyrkingsprosjekter kan det være interessant om REN kunne utvikle et jordprodukt spesielt egnet for dyrking av mat. Biorest som er godkjent for dyrking etter økologiske prinsipper kan være et verdifullt supplement som gjødsel og jordforbedring i det urbane landbruket.

4.6.3. Næringsutvikling i det bynære kretsløpsjordbruket

Fokus på kretsløpsjordbruk i det urbane landbruket kan danne grunnlag for næringsutvikling i det bynære landbruket. Bynære kretsløpsgårder og økologiske gårdsbruk kan formidle kunnskap og erfaring og bidra med innsatsmidler inn i det urbane landbruket.

4.6.4. Smådyrhold

Smådyrhold, hovedsakelig i form av hønsehold, kan fremmes som en naturlig del av det urbane landbruket.

Det kan være hensiktsmessig om Oslo kommune utarbeider et regelverk for hønsehold som gjelder for alle bydelene.

4.6.5. Restriksjoner for salg og bruk av ugras- og insektmiddel

Det burde innføres strengere restriksjoner for salg og bruk av ugras- og insektmiddel i både private hager og næringsarealer.

4.7. Relasjonsbygging mellom bynært landbruk og urbant landbruk

Det urbane landbruket er en gren av landbruket, og er det tradisjonelle landbrukets og matproduksjonens representant i byen. Dyrking av mat og husdyrhold i byen synliggjør landbrukets funksjoner og verdier for byens befolkning. Før endringene i landbruket i etterkrigstiden, moderniseringen av dagligvarebransjen, inntoget til prosessert ferdigmat og fortetting av omgivelsene, hadde byboerne et nært forhold til matens opprinnelse. Mange dyrket et utvalg av frukt og grønt i hagene sine, og et gårdsbruk eller dyrka mark/kulturlandskap var aldri langt unna. En konsekvens av effektiviseringen og industrialiseringen av mat og matproduksjonen er mangelen på forbindelse mellom produsent og forbruker. Mange barn vokser i dag opp uten relasjon til maten de spiser og hvor den kommer fra. Majoriteten av forbrukerne har lite forhold til verken innhold eller produsent av matvarene i kjøkkenskapene. Den senere tid har det vært økt fokus på problemstillingen både i offentlig og privat regi. Mye skjer og en endring er allerede i gang. Økologisk og kortreist mat er i vinden og forbrukerne er mer bevisste nå enn tidligere. Lokale produsenter omsetter varer blant annet på Bondens marked, lokale delikatessebutikker og i Mathallen. Noen kjøper produkter direkte via andelslandbruk, eller byens nyeste tilskudd, Oslo Kooperativ. Ambisjonen må likevel være å nå flere og ikke bare å være et tilbud til en spesiell gruppe opplyste forbrukere. Produkter fra det bynære landbruket burde være tilgjengelige for alle, og på plass i utsalgssteder der folk bor. Lokal- og regionalprodusert mat utgjør en betydningsfull del av matsystemet i en fremtidig, bærekraftig by og veien dit innebærer transformasjon. Dagligvarebransjen bør ta sin del av ansvaret for å gjøre produktene tilgjengelig til en rettferdig pris for produsentene.

Utdeling av ukens pose hos Oslo Kooperativ. Foto: Svein Gunnar Kjøde

Relasjonsbygging mellom det bynære landbruket og urbane landbruket dreier seg om mer enn produkter og forbruk. Bynære landbruksvirksomheter besitter kompetanse og kunnskap, som det urbane landbruket kan dra nytte av. Samtidig kan brukene bidra med nødvendige innsatsmidler inn i urbane dyrkingsprosjekter. Økt etterspørsel etter tjenester, utstyr og innsatsmidler kan således bidra til næringsbygging i det bynære landbruket.

Landbruket rundt byen er populære rekreasjonsområder og tilbyr attraktive tjenester for byens innbyggere gjennom velferdstjenester og fritidstilbud. Inn på tunet satsingens suksess viser til et stort potensial for tjenestebasert samarbeid mellom næringen og samfunnet forøvrig. Besøkgårder og aktivitetsgårder står samtidig for viktig sosial og kulturell verdiskaping som bidrar til økt forståelse for og tillit til næringen. Det er avgjørende at dagens varierte tilbud opprettholdes. Det finnes mange muligheter for innovasjon i det bynære landbruket. Næringen selv og offentlige instanser kan løfte frem det bynære landbruket ved å tilrettelegge for fremtidig entreprenørskap i koblingen mellom det bynære og det urbane.

Aktører i det bynære landbruket opplever på lik linje med resten av næringen til stadighet liten respekt og anerkjennelse for arbeidet de utfører. Det er en tendens til å romantisere landbruket som det gode liv på landet, mens realiteten er en annen. Bønder har stort ansvar, mye og til dels hardt arbeid, betydelig økonomisk risiko og ofte svak inntjening. Mange bynære bønder må i tillegg til gårdsdriften ha en jobb utenfor landbruket for å spe på økonomien. Det kan føre til lange arbeidsdager og økt risiko for forringet livskvalitet. Samtidig truer urbanisering og befolkningsvekst bynære landbruksarealer. Uerstattelig matjord omdisponeres og bygges om til veier, offentlige anlegg, bolig- og forretningsbygg. Ved å etablere tydelige forbindelser mellom det urbane og det bynære landbruket knytter primærnæringen nærmere bånd med byens innbyggere.

Landbruket rundt Oslo består hovedsakelig av store monokulturelt drevne åkerlandskap innen den tradisjonelle landbruksnæringen. Mangfold av åkervekster og funksjoner er et av kjennetegnene til et bærekraftig landbruk. Økt etterspørsel etter regionalprodusert mat i fremtiden vil kunne kreve en mangfoldig og variert produksjon. Kretsløpsjordbruket kan være en løsning for å begrense belastningen på miljøet og for å fremme et matvaresystem basert på lokale og regionale ressurser og verdiskaping. Oslo by og Osloregionen har lange tradisjoner med mangfoldig jordbruk, deriblant dyrking av grønnsaker, frukt og bær. I dag finnes det kun et fåtall gårdsbruk igjen som lever av denne type produksjon. Jordsmonnet i Oslo er næringsrikt og god egnet for dyrking av frukt og grønt, både i byens private hager og i landbruksarealene. Klimaet er også gunstig. Det kan være hensiktsmessig å planlegge et mer allsidig bynært landbruk for fremtiden, med økt produksjon av grønnsaker, frukt og bær som distribueres til byens befolkning. Det finnes mange muligheter for innovasjon og entreprenørskap innen en transformasjon av landbruket rundt hovedstaden, både for etablerte bønder og nye entreprenører. Et revitalisert, multifunksjonelt landbruk som står for både økonomisk- sosial- kulturell- og miljøbasert verdiskaping, burde være målet.

Transformasjon av eksisterende monokulturelle åkerlandskap med korn og fôrproduksjon til multifunksjonelle, urbane landbrukstiltak kan bidra til økt attraktivitet for næringen. Samtidig kan det være en strategisk tilnærming i forhold til jordvern og sikring av arealer mot

utbygging i fremtiden. Store landbruksarealer har de senere årene måttet gi tapt for blant annet boligprosjekter, offentlige bygg, forretningsbygg og golfbaner. En ny type aktivitet som for eksempel andelslandbruk, parsellhager, aktivitetsgårder o.l. vil kunne tiltrekke seg flere brukere og tilføre arealene ytterligere verdi, og kan være en fremgangsmåte for vern av truede områder. Slik kan det bli det vanskeligere å rettferdiggjøre utbygging av utsatte landbruksarealer. Samtidig tilgjengeliggjøres tidligere avstengte landbruksområder og dyrking av mat og husdyrhold synliggjøres for befolkningen. Slike transformasjonsområder kan være strategiske utstillingsvinduer for næringen generelt og kan bidra til økt forståelse hos befolkningen for det verdifulle arbeidet bøndene utøver.

En god relasjon mellom det urbane og det bynære landbruket, med gjensidig forståelse og respekt for hverandre, kan bidra til å skape spennende synergier og optimisme, som er med på å sikre morgendagens landbruk i hovedstadsregionen.

Anbefalinger:

4.7.1. Synlig- og tilgjengeliggjøring av regionale og lokale råvarer og produkter

I en bærekraftig by konsumeres regionalt produsert mat regionalt. Oslo regionen ønsker å være en bærekraftig region, også når det kommer til matproduksjon. Økt etterspørsel etter regionalproduserte varer vil føre til flere muligheter for bøndene. Bynære og regionale råvarer kan med fordel synliggjøres og tilgjengeliggjøres bedre for forbrukerne, slik at flere får muligheten til kjøpe nærproduserte matvarer. Det burde jobbes aktivt opp mot de store aktørene i dagligvarebransjen for at produktene skal få innpass i butikkhyllene der folk handler daglig uten ekstra kostnader for produsentene. Samtidig kan det være formålstjenlig om regionale og lokale produsenter styrker markedsføringen av seg selv og sine matvarer.

En rådgivningstjeneste samt økonomiske støtteordninger for markedsføringstiltak, også for små produsenter som retter seg mot det lokale markedet uten mål om storproduksjon og eksport, kan være et hensiktsmessig tiltak.

Et rikt utvalg av grønnsaker fra lokale produsenter på Bondens marked, - en viktig møteplass i byen. Foto: Bjørn Molstad

Parallelt med å øke utvalget av regionale og lokale råvarer i butikkhyllene, finnes det gode muligheter for entreprenørskap og innovasjon innen alternative salgskanaler, distribusjon og salg direkte fra bonden. Nyetablerte *Oslo Kooperativ* leverer sesongens økologiske og biodynamiske matvarer til kunden hovedsakelig fra regionale produsenter ved hjelp av medlemmenes egen innsats. Det dugnadsbaserte kooperativet har lang venteliste for medlemskap. Etterspørselen viser til et stort potensial for liknende virksomheter. Det anbefales at mulighetene kommuniseres og synliggjøres for landbruksnæringen og fremtidige potensielle entreprenører, ettersom denne type forbindelser er et av de sterkeste kortene når det handler om å etablere gode direkte relasjoner mellom byfolk og bønder.

4.7.2. Næringsutvikling ved transformasjon av landbruksformål og virksomheter

Oslo kommune kan være tjent med å undersøke mulighetene ved og betydningen av endringer i landbruket i bygdene i Sørkedalen og Maridalen. Det anbefales å igangsette pilotprosjekter med andelslandbruk og åpne gårder (se pkt. 6.4) med grønnsaksproduksjon og selvplukk begge steder, gjerne med tilhørende parseller til utleie. Det vil være innovative, fremtidsrettede tiltak som både vil kunne øke mangfoldet i landbruket i bygdene og oppmerksomheten rundt matproduksjon. Oslo vil kunne være en foregangskommune, men liknende tiltak er relevante og burde vurderes igangsatt i flere kommuner i Akershus.

4.7.3. Formidling av muligheter for næringsutvikling ved transformasjon i næringen

Det burde utarbeides en tverrsektoriell strategi for arealbruken i landbruket i kommunen. Potensialet i og fremgangsmåter for transformasjon av gårdsdrift kan formidles aktivt mot allerede etablerte virksomheter i næringen. Det må være attraktivt og lønnsomt for bøndene og kommunen å legge om driften.

4.7.4. Åpne gårder

Oslos fem besøksgårder, Bogstad gård, Bygdø Kongsgård, Nordre Lindeberg gård og Søndre Ås gård gjør en betydningsfull jobb med formidling av landbruksaktiviteter til befolkningen. De er velfungerende rekreasjonsområder og læringsarenaer spesielt rettet mot barn og unge. Det finnes flere former av tjenestebasert gårdsdrift i hovedstadsregionen, deriblant hestehold og velferdstilbudet Inn på tunet som fungerer som en gledelig trivsels- og mestringsarena for brukerne. Et interessant tilskudd til konseptet med åpne gårder er gårdsbruk som tilbyr selvplukk og gårdsutsalg av grønnsaker, frukt og bær. Haneborg gård i Drøbak er et treffende eksempel på et multifunksjonelt og mangfoldig gårdsbruk, som retter produksjonen og aktivitetene mot direktekontakt med forbrukerne. Tilsvarende modeller i bygdene i Oslo kan være med på å løfte frem landbruket i hovedstaden. Næringen anbefales i samarbeid med Innovasjon Norge, Fylkesmannen og kommunene å utrede mulighetene ved denne type satsing for bynære gårdsbruk i Oslo-regionen. Tilrettelegging med rådgivning, nettverksbygging og økonomiske støtteordninger vil være nødvendig. Hensikten med tiltaket vil være å gjøre driften levedyktig, bærekraftig og attraktiv for både tilbyder og brukere.

Beitende kviger, syklistere og turgåere på Thulstrupløkken, Bygdø Kongsgård. Foto: Ellen Marie Forsberg

4.7.5. Mentortjeneste, kunnskaps- og erfaringsutveksling

Det bynære landbruket besitter atskillig kunnskap om dyrking av nyttevekster og husdyrhold, som utøvere innen det urbane landbruket kan dra nytte av. Nedlegginger i landbruket fører til at verdifull landbrukskunnskap og tradisjoner er på vei til å gå tapt. Gjennom kommunikasjon og utveksling av teori og erfaringer mellom de urbane bønderne og det bynære landbruket vil kunnskapen kunne videreføres. Det kan være fornuftig å etablere et kompetansenettverk samt en mentortjeneste hvor bynære bønder kan veilede de urbane aktørene. Denne tjenesten vil være en aktuell funksjon i et eventuelt urbant landbrukssenter, men tiltaket kan iverksettes uavhengig av en slik etablering.

4.7.6. Beitedyr i marka og i de ytre bydelene

Beitedyr er med på å forme og vedlikeholde kulturlandskapene våre. Beitende dyr i bybildet synliggjør husdyrholdet i det tradisjonelle landbruket for byens befolkning. Det brukes både storfe, sau og hest til beiting i Oslo kulturlandskap. Eksempler er Søndre Ås gård, i Skulleruddumpa og Smeden går det kviger fra Bygdø Kongsgård og hester fra Ekeberg. Ved Østensjøvannet, på Haraløkka på Bøler og ved Nordre Lindeberg gård i Groruddalen beiter storfe og sau. På Bygdøy, Hovedøya og Malmøykalven beiter sauer på engene. I Sørkedalen og på Markaplassene beiter storfe, sau og hest. Maridalen har strenge restriksjoner i forhold til husdyrhold og beiting p.g.a. drikkevannet.

Beiting er en miljøvennlig løsning på ugraskontroll og kan bidra til å rydde opp og skjøtte både private og offentlige områder. Oslo kommune kan utrede mulighetene for bruk av beitedyr som et aktivt skjøtselstiltak i bydelene. I tillegg kan andelen beitedyr til vedlikehold av kulturlandskapet i marka økes. Dyrevelferd må alltid komme i første rekke.

Beitedyras dag på Sørli gård, Haraløkka på Bøler, som eies av Oslo kommune. Foto: Kari B. Vangen

4.8. Innovasjon og entreprenørskap

I dag preges det meste av aktivitetene i det urbane landbruket av grasrotinitiativ og frivillighet. Dersom ”næringen” skal bli levedyktig i fremtiden, må den løftes ut av dugnadsbåsen og delvis inn på det profesjonelle markedet. Det urbane landbruket kan ikke utelukkende drives av ildsjeler på frivillig basis. De unike mulighetene for entreprenørskap er noe som kjennetegner både det urbane og bynære landbruket. Det finnes et mangfold av muligheter for nye virksomheter innen hele matsystemet fra dyrking og skjøtsel av kretsløpsfunksjoner til produksjon, foredling, distribusjon og salg.

Samvirket *Oslo Kooperativ*, er en alternativ omsetningskanal som kjøper økologiske/biodynamiske produkter direkte fra bøndene. Medlemmene pakker og deler ut varene ved hjelp av dugnadsinnsats. Kooperativet er et fremragende eksempel på hvordan unge grønne entreprenører har utviklet en fremtidsrettet modell for å tilgjengeliggjøre regionale økologiske og biodynamiske produkter for byens befolkning, til en rettferdig pris for både produsent og forbruker. *Øverland andelslandbruk* på Øverland gård i Bærum er et annet forbilde for innovasjon innen det bynære landbruket. På det populære Debio-godkjente andelslandbruket dyrker 310 andelshavere felles avlinger med felles risiko og åpen gjennomsliktig økonomi. Andelslandbruk er et multifunksjonelt bærekraftig landbrukstiltak og innehar et stort potensial for næringsutvikling for bønder i Oslo-regionen. Etterspørselen etter

lokal produserte og økologiske produkter, samt muligheten for å dyrke selv er dokumentert blant annet i form av lange ventelister ved både andelslandbruk og parsellhager. Befolkningens etterspørsel er med på å belyse et potensial for transformasjon av eksisterende landbruksvirksomheter. Denne muligheten burde kommuniseres mot bøndene i regionen.

Det er en realitet at mange bønder i hovedstadsregionen ikke kan leve av gårdsdriften alene og er nødt til å ha en ekstra jobb utenfor bruket for å kunne oppnå tilstrekkelig inntekt. Samtidig viser undersøkelser⁵ (bl.a. Anders Barstad og Torkil Løwe, Statistisk sentralbyrå 2004 *Livskvalitet og sosial integrasjon i landbruket*) og studier at bondeyrket kan være svært ensomt ettersom det sjelden er rom for å sysselsette flere på gården og arbeidsdagene er fysisk krevende og lange. Omlegging til en ny form for landbruksaktivitet kan bringe nytt liv inn på gården og skape attraktive og lønnsomme virksomheter for bøndene. Slike grep kan samtidig være med på å sikre frafall fra næringen og kan bidra til å styrke rekrutteringen blant yngre generasjoner.

Det bynære landbruket er en unik arena for velferdstjenester som Inn på tunet o.l. På lik linje med dette er det urbane landbruket en velegnet arena for entreprenørenes grønne og sosiale tjenester, og vice versa. I grønt og sosialt entreprenørskap brukes natur og miljø aktivt som et verktøy for sosial verdiskaping. Entreprenørene ser på mennesker som en ressurs og favner om de som faller utenfor skole og vanlig arbeidsliv. De er kreative og finner innovative løsninger på utfordringer i samfunnet. De sosiale og miljømessige resultatene er drivkraften bak arbeidet, samtidig som det jobbes for å skape økonomiske levedyktige bedrifter. Kombinasjonen grønt og sosialt entreprenørskap er anerkjent for sin samfunnsnytte internasjonalt, hvor samfunnsengasjementet har resultert i positive endringer og verdiskaping for både enkeltmennesker og lokalsamfunn. Selv om konseptet er forholdsvis nytt i Norge tyder utviklingen på at denne form for entreprenører kommer til å være vesentlige samfunnsaktører i fremtiden. Prisvinnende *Epleslang* som sammen med mennesker med funksjonsnedsettelse høster epler fra byens hager og produserer herlig eplejuice, og *Kompass og Co* som tilbyr praktiske mestringsarenaer for ungdom som faller utenfor skole og arbeidsliv med fokus på dyrking og kafédrift, er pionerer på området i Oslo. Det samme er *Unikum*, et datterselskap av Kirkens bymisjon, som jobber for at yrkeshemmede skal få utvikle og bruke sine ressurser blant annet på Bogstad gård og Bygdø Kongsgård. De gjør en uvurderlig innsats for både mennesker, mat og miljø, og viser at det er et marked for denne type virksomheter.

Flere av dagens grønne og sosiale entreprenører rapporterer om store utfordringer ved både etablering og drift. Mange av problemene de står overfor har sin opprinnelse i liten kunnskap om og tilrettelegging for denne form for virksomheter i det offentlige. Det oppleves at det offentlige har gode visjoner, men favner dårlig om aktørene som skal utføre dem. Grønt og sosialt entreprenørskap kan være en viktig del av løsningen for det urbane landbruket i fremtiden. Det forutsetter offentlig anerkjennelse, støtte og tilrettelegging.

⁵ Anders Barstad og Torkil Løwe, Statistisk sentralbyrå *Livskvalitet og sosial integrasjon i landbruket* <http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/sa108/livskvalitet.pdf>

Anbefalinger:

4.8.1. Synliggjøring av mulighetene for entreprenørskap i det bynære landbruket

Mulighetene for innovativ næringsutvikling og transformasjon av eksisterende virksomheter kan konkretiseres og kommuniseres aktivt til aktører i det bynære landbruket. Samtidig kan det tilrettelegges slik at det kan være lønnsomt for interesserte bønder å endre driften. Dette kan blant annet gjøres ved hjelp av nettverks- og kompetansebygging i næringen i samarbeid med bønder med erfaring på feltet og Innovasjon Norge. I tillegg kan muligheten for økonomiske tilskudd og lån til bynære bønder som ønsker å legge om driften, tas opp til vurdering, slik at risikoen ved nyetablering ikke blir en begrensende faktor. Med tanke på matsikkerhet er vi avhengige av et mangfoldig og bærekraftig landbruk i hovedstadsregionen i fremtiden. En satsing innen det bynære landbruket vil være av regional og nasjonal interesse. Derfor kan det stilles spørsmål ved om investeringene skal belastes bøndene alene.

4.8.2. Økt kunnskap og bevisstgjøring rundt grønt og sosialt entreprenørskap i det offentlige

Synliggjøring av verdiene ved denne form for entreprenørskap kan være nødvendig for å øke forståelsen for og anerkjennelse av bransjen. Kunnskap og erfaringer burde samles og tilgjengeliggjøres. En tydelig dialog mellom dagens aktive aktører og det offentlige, for å utarbeide en strategi for tilrettelegging for grønne og sosiale entreprenører innen landbruket i fremtiden, kan være hensiktsmessig.

4.8.3. Økonomiske støtteordninger for grønne og sosiale entreprenører

I arbeid med menneskelige ressurser er forutsigbarhet en avgjørende faktor både for bruker og tilbyder. I dag gjør mangel på finansiell støtte i etableringsfase det krevende for aktørene å gjennomføre sine samfunnsnyttige tiltak. Det finnes få økonomiske støtteordninger for grønne og sosiale entreprenører. Dersom disse virksomhetene skal være en ressurs for det urbane landbruket i fremtiden vil det være behov for ulike økonomiske støtteordninger øremerket denne form for tiltak. Dialog med aktive entreprenører synliggjør behov for:

1. Støtte til å utvikle søknader og forretningsmodeller.
2. Prosjektutviklingsmidler, støtte til ½ års planleggingsfase.
3. Driftsmidler, 3-5 år. Det tar tid å etablere seg, men potensialet er stort dersom det gis rom til mer bruk av tid på blant annet administrasjon og organisasjonsbygging.

4.8.4. Tverrsektorielt samarbeid, kompetansenettverk og kontaktpunkt

Tverrsektorielt samarbeid og tilgang på et kompetansenettverk er grunnleggende forutsetninger for etablering av bærekraftige virksomheter. De grønne og sosiale entreprenørene arbeider på flere fagfelt samtidig og er avhengig av god dialog mellom de ulike offentlige instansene. Spesielt utdanningsetaten, helseetaten, velferdsetaten, næringssetaten og bymiljøetaten er tjent med å besitte kunnskap om fordelene ved og mulighetene for entreprenørskap innen det urbane landbruket. Det kan opprettes et kontaktpunkt for urbant landbruk hos myndighetene som også vil kunne arbeide med å spre informasjon om urbant landbruk i relasjon til grønt og sosialt entreprenørskap.

4.9. Folkehelse

Det er registrert en markant økning av livsstilssykdommer hos befolkningen de siste tiårene. Dårlig kosthold med høy andel av prosessert ferdigmat og uhensiktsmessig livsstil har ført til at mange sliter med sykdommer som diabetes, hjerte- og karsykdommer, depresjon, overvekt og fedme. Den industrialiserte maten inneholder store mengde tilsetningsstoffer, konserveringsmidler og ugunstig fett, og er sammen med inaktivitet med på å bidra til flere av de hyppigste helseproblemene som registres i dag. I følge folkehelseinstituttet og WHO's definisjon er mer enn 50 % av nordmenn mellom 40 og 45 år overvektige. Tall fra 2010 viser at 19 % av landets tredjeklassinger sliter med overvekt og fedmeproblemer. Utviklingen er skremmende. Riktig kosthold med gode næringsrike råvarer laget fra bunnen av er et enkelt, men viktig tiltak for å bekjempe livsstilssykdommene.

I kjøkkenhagen finnes det sjelden konserverings- og sprøytemidler eller ugunstige tilsetningsstoffer, og all mat må tilberedes fra bunnen av. Det urbane landbruket kan på den måten bli en verdifull læringsarena for kosthold og ernæring og for fysisk aktivitet ettersom kroppen brukes aktivt i arbeidet i den produktive hagen. Dyrking av mat fremmer folkehelse, og burde anerkjennes som et samfunnsnyttig verktøy innen forebygging og behandling av både livsstilssykdommer og andre lidelser innen fysisk og psykisk helsevern. Det urbane landbruket har således et stort potensial som helsefremmende arena for både private og offentlige tiltak.

Terapeutisk hagebruk er et godt etablert begrep innen området Grønn omsorg/Inn på tunet. Erfaringsbasert kunnskap og forskning viser at tiltaket er et meningsfylt komplementært tilbud parallelt med ordinær behandling. Naturen stimulerer til ro, hvile, harmoni og positive opplevelser og øker trivsel og funksjonsnivå hos brukerne. Hagebruksterapi og sansehager legger til rette for rekreasjon, aktivisering, rehabilitering og sansestimuli. Aktivitetene i hagene favner om et bredt spekter av menneskelige behov. Aktiv bruk av naturen som behandlingstilbud har blant annet vist seg hensiktsmessig i møte med rusproblematikk, eldre og demens, psykisk helsevern og kriminalomsorg. Samtidig tyder mye på at barn og unge med utfordringer også finner ro i hagen og at hagebruket kan være en betydningsfull mestringsarena i en tøff hverdag.

Doktorgradsarbeidet til Marianne Thorsen Gonzales (UMB 2010) *Terapeutisk hagebruk ved klinisk depresjon i en Grønn Omsorg kontekst: Prospektive studier på mental helse utbytte, aktive komponenter og eksistensielle forhold*⁶ beskriver nytten av hagebruket som komplementært behandlingstilbud og konkluderer med at *Resultatene gir grunnlag for å anbefale at det kan være hensiktsmessig å legge til rette for at langvarig deprimerte kan delta i denne type aktiviteter. Erfaringene fra prosjektet er at terapeutisk hagebruk kan enkelt praktiseres i hager tilknyttet institusjoner, distriktpsykiatriske sentre og på Grønn Omsorg-gårder.*

⁶ *Terapeutisk hagebruk ved klinisk depresjon i en Grønn Omsorg kontekst: Prospektive studier på mental helse utbytte, aktive komponenter og eksistensielle forhold*, Phd UMB 2010, Marianne Thorsen Gonzales, høyskolelektor ved Diakonhjemmet Høgskole

Inn på tunet er et offentlig landsomfattende velferdstilbud tilknyttet gårdsbruk. Det fungerer som rekreasjons, mestrings- og trivselsarena for brukere med funksjonsnedsettelse, psykisk lidelser og demens, men er også et tilbud til barn og unge, og et arbeidstreningstiltak fra Nav. Aktivitetene i tilbudet er knyttet opp mot gårdsbruket med dyr og natur i sentrum. Inn på tunet er samtidig et næringsutviklingsprogram som skal bidra til å skape arbeidsplasser i landbruket. I Oslo og Akershus finnes det i dag 43 godkjente Inn på tunet gårdsbruk. Abildsø gård, Bogstad gård, Bygdø Kongsgård og Skjervan gård i Maridalen, som driver et dagtilbud for hjemmeboende med demens, er hovedstadens Inn på tunet tilbydere. I september 2013 lanserte Landbruks- og Matdepartementet i samarbeid med Kommunal- og Regionaldepartementet en nasjonal handlingsplan for Inn på tunet for perioden 2013-2017. Hensikten er å utvikle og styrke velferdstilbudet i samspill med det økende behovet for denne type tjenester hos befolkningen. I planperioden skal det spesielt arbeides med videreutvikling av tilbud innen demens, skole- og pedagogikk og konseptet *Grønt arbeid*, et arbeidsrettet tilbud i samarbeid med Nav. Det kan være hensiktsmessig å se satsingen på Inn på tunet i nær sammenheng med den fremtidige utviklingen i det urbane landbruket. I tillegg til å være en sentral tilbyder av velferdstjenester til byens innbyggere kan Inn på tunet tilbudet være en pedagogisk ressurs som formidler kunnskap om landbruk, matproduksjon og dyrking av mat til befolkningen i Oslo-regionen.

De senere årene har det dukket opp flere grønne og sosiale entreprenører som tilbyr velferdstjenester med mat og miljø i sentrum. Unikum er en arbeidstreningssbedrift i regi av Kirkens Bymisjon og Oslo kommune. I samarbeid med Nav har de etablert et velfungerende tilbud på Bogstad gård som blant annet har fokus på landskapspleie og økologisk landbruk. Unikum har også et arbeidstreningstilbud på Bygdø Kongsgård, hvor de deltar i landskapspleie og har ansvaret for Ruseløkka skoles skolehage på Minde, ved Hengsengveien 2, Bygdøy. Tidligere var skolehagen avhengig av ressurspersoner i lærerpersonalet for å sikre kontinuitet. Takket være samarbeidet kan lærere uten erfaring og skolehagekunnskap komme seg ut i feltet sammen med barna. Den formen for forbindelser og ressursbruk som grønt og sosialt entreprenørskap her representerer, kan være med på å styrke det urbane landbruket i fremtiden.

Anbefalinger:

4.9.1. Kompetanseheving i terapeutisk hagebruk

Det kan utføres ytterligere forskning på nytten av terapeutisk hagebruk med utgangspunkt i ulike brukergrupper. Dette gjelder spesielt grupper det hittil er gjort få eller ingen studier av, deriblant mennesker med rusrelaterte problemer, spiseforstyrrelser, samt barn og unge med psykiske lidelser. Samtidig burde det utdannes mer fagpersonell med kompetanse innen planlegging og gjennomføring av denne type behandlingstilbud innen helse- og utdanningssektoren og i grøntanleggbransjen med landskapsarkitekter og gartnere i spissen.

4.9.2. Anlegging av terapeutisk hagebruk i tilknytning til helseinstitusjoner

Forskning og erfaring peker på en tydelig positiv effekt av terapeutisk hagebruk. Oslo kommune kan iverksette tiltak gjennom etablering av hager i tilknytning til eksisterende helseinstitusjoner. Gaustadjordene nederst i Gaustaddalen kan være en egnet hageparsellområde for urbant landbruk med sentral plassering kommunikasjonsmessig.

Etablering og drift kan gjøres i samarbeid med omkringliggende institusjoner og forskningsmiljøer. Dette kan bli et tverrfaglig pilotprosjekt med nasjonal overføringsverdi som fokuserer på dyrking av mat i relasjon til fysisk og psykisk helse.

4.9.3. Inn på tunet og matproduksjon

Det kan være hensiktsmessig å utarbeide en satsing på hagebruk og bynær matproduksjon i forbindelse med Inn på tunet-tilbudet i Oslo-regionen, slik at flere brukere får kunnskap og erfaring med dyrking og tilbereding av sunn og næringsrik mat.

4.9.4. Folkehelseopplysning og grønn resept

Urbane landbruksaktiviteter kan være både forebyggende og behandlende folkehelse tiltak. Det kan gjennomføres informasjonskampanjer rettet mot helsepersonell slik at de igjen kan formidle de positive effektene av dyrking av mat til sine pasienter. Et slikt tiltak kan sees i sammenheng med andre tiltak, deriblant et urbant landbrukssenter hvor brukerne kan få inspirasjon, informasjon og praktisk erfaring med dyrking. (Se pkt.4.2.1)

Samtidig kan det i forbindelse med Inn på tunet og gårder med matproduksjon være interessant å utvikle et *grønn resept* tilbud for pasienter med livsstilsykdommer.

4.9.5. Arbeidstrening

I sammenheng med Inn på tunets handlingsplan for perioden 2013-2017 og den planlagte satsingen på *Grønt arbeid* kan det arbeides med å integrere bynær matproduksjon og urbant landbruk inn i tilbudet. Kommunen kan samtidig tilrettelegge for nye grønne og sosiale entreprenører som ønsker å etablere virksomheter med lokal mat og arbeidstrening i fokus.

4.9.6. Helse og skolehager

Arbeidet og læringen i skolehagen kan være helsefremmende og bidra til bevisstgjøring rundt fordelaktig kosthold hos barn og unge. Opplevelser og deltagelse i skolehagen kan gi positiv effekt på psykisk og fysisk helse og på den måten være med på å forebygge fremtidige livsstilssykdommer hos de unge. (Les mer om skolehager i pkt. 4.10.)

4.9.7. Kriminalomsorg

Flere norske fengsler har erfaring med aktivitetstilbud for innsatte innen landbruk, planteproduksjon og gartnerivirksomhet. Kriminalomsorgen i Ila fengsel hevder at *Arbeid i gartneriet representerer en progresjonsmulighet for innsatte gjennom tillitsbasert arbeidstrening*. På lik linje med gartnerivirksomhet kan dyrking av mat være en nyttig mestringsarena for mennesker i kriminalomsorgen, både for innsatte og som en del av et rehabiliteringsprogram. Kriminalomsorgen anbefales å utrede mulighetene for og fordelene ved et pilotprosjekt i Bredtvet kvinnefengsel i Groruddalen hvor innsatte kan dyrke mat til eget forbruk og salg.

4.10. Skolehager

Oslo kommune har lang tradisjon med skolehagedrift. Under storhetstiden på 1900-tallet hadde skolehagene i Oslo 4 helårsansatte, en leder og opptil 120 deltids skolehagelærere. I 1984 hadde 90 % av byens grunnskoler skolehage. I dag er ca. 60 % av byens tidligere

skolehager omdisponert til andre formål, og mange av de eksisterende skolehagene er fortsatt sterk truet. I 2012 var 25 skolehager helt eller delvis i drift, inkludert Geitmyra skolehage som betjener 18 av byens skoler⁷. Etter nedgangstiden for skolehagene på 1990-tallet og 2000-tallet oppleves det de senere år en ny interesse for og anerkjennelse av skolehagenes bærekraftige, mangfoldige og verdiskapende undervisningstilbud. Mange ildsjeler jobber i kulissene for å vekke til live aktivitetene i byens skolehager, men det synes en lang og tung vei å gå før jord under neglene er en naturlig del av Oslobarns skolehverdag. Blant utfordringene er mangel på faglig anerkjennelse i skolesystemet, ingen plass på lærerplanen, kunnskapsmangel hos lærere, få økonomiske virkemidler, svake og sårbare driftsmodeller, dårlig samarbeid på tvers av etater i kommunen og kamp om arealer. Uavhengig av dagens situasjon besitter skolehagen et enormt potensial både som en unik arena for tverrfaglig læring og som viktig del av det urbane landbruket. Skolehagedrift er et uunnværlig tiltak i en fremtidsrettet bærekraftig hovedstad.

Det finnes mange gode argumenter for å gi skolehagene et skikkelig løft. Erfaring med praktisk arbeid, kunnskap og respekt for matens opprinnelse, naturkunnskap, matglede, etablering av gode forbruksvaner, frisk luft og fysisk aktivitet er noen av dem. *Rapport nr. 1/2012, Skolehager i Oslo og Akershus 2012 – status og utfordringer*⁸, danner et godt bilde av dagens situasjon, utfordringer og muligheter, og gir samtidig forslag til handling. Denne rapporten må være med å danne kunnskapsbasen for fremtidig arbeid. Samtidig er det hensiktsmessig å gå tilbake i tid. Selv om samfunnet og problemstillingene er annerledes i dag har vi sannsynligvis mye å lære fra den tid aktivitetene i skolehagene virkelig blomstret. En eventuell ny satsing gir mulighet for nytenking og kreative tilnærminger. Kanskje burde hele systemet transformeres?

I Byrådssak 1132/13 (desember 2013), høringsvar fra Oslo kommune i forbindelse med Regionalt næringsprogram for landbruket i Oslo og Akershus, foreslår byrådet en satsing på skolehagene som en strategi for omdømmebygging og økt rekruttering: *Skolehagene i Oslo bør styrkes. Det bør etableres et samarbeid med Utdanningsetaten i Oslo kommune om innhold i og mål med skolehager i Oslo. Et premiss for skolehagens suksess er at det finnes tid på timeplanen. Skolehage bør inn på læreplanen. Kanskje kan skolehagen brukes bredere enn i dag, for eksempel som et tilbud i aktivitetsskolen, som valgfag på ungdomsskolen eller videregående eller lignende.* Følgelig er en styrking av satsingen på skolehager en av strategiene for omdømme, kompetanse og rekruttering i Regionalt næringsprogram for landbruket i Oslo og Akershus fra januar 2014 utarbeidet av Fylkesmannen. Fylkesmannen skal: *Bidra til å styrke satsingen på skolehager som et grunnlag for økt rekruttering til landbruket i et langsiktig perspektiv..*

30.januar 2014 var en gruppe ressurspersoner innen skolehageaktiviteter i Norge samlet på et arbeidsseminar hos Fylkesmannen i Oslo og Akershus. Det ble vedtatt å etablere en ny organisasjon for skolehagene, Norges skolehagelag, som vil arbeide for å påvirke

⁷ *Rapport 1/2012, Skolehagene i Oslo og Akershus – status og utfordringer.*

⁸ Landbruksavdelingen Fylkesmannen i Oslo og Akershus *Rapport 1/2012, Skolehagene i Oslo og Akershus – status og utfordringer.* http://www.fylkesmannen.no/Documents/Dokument_FMOA/Landbruk_og_mat/Næringsutvikling/Skolehagerapporten_for_web.pdf

rammeverket, informere om utdanningsmuligheter og bygge opp en ressursbank for god praksis.

Anbefalinger:

4.10.1. Utredning av ny modell for skolehagedrift

En revitalisering av skolehagene i Osloskolen krever mer enn gode intensjoner og en oppgradering av uterommene. Hele systemet må oppgraderes og/eller transformeres dersom det skal etableres et velfungerende og levedyktig tilbud. Det anbefales å utrede en ny modell og praksis som tar for seg omfang, etablering, finansiering, drift, pedagogikk/læreplan, undervisning og aktiviteter i skolehagene. En overordnet modell som kan tilpasses i alle (nye) skolehager kan være hensiktsmessig. Driften bør løftes bort fra ildsjel- og dugnadsstadiet og inn i en mer profesjonalisert form. Et lokalt samarbeid med foreninger, organisasjoner, Nav, lærerutdanningen og næringslivet kan være hensiktsmessig. En modell bestående av store multifunksjonelle ”kjerne”-hager (muligens bydelshager) med faste ansatte, som betjener flere lokale grunnskoler og som åpner opp for grønt og sosialt entreprenørskap samtidig som det kan være en lokal møteplass og arena for integrering og sosial verdiskaping kan også vurderes.

Ruseløkka skole har inngått et samarbeid med Bygdø Kongsgård og arbeidsmarkedsbedriften Unikum om forvaltning og drift av sin skolehage. Den vellykkede driftsmodellen har ført til stabilt aktivitetsnivå og har gjort det mulig for lærere uten særlig dyrkingskompetanse å undervise ute i feltet. Denne innovative modellen bør evalueres og vurderes som en fremtidig løsning.

I tillegg må det sees mot «best practice» - eksempler i egen by; Geitmyra skolehage, Høybråten og Manglerud skole, nasjonalt og internasjonalt; Fra Have til Mave⁹, Odense Danmark, Edible Schoolyard¹⁰, Berkeley i California. Det er også fornuftig å studere løsningene til Steinerskolen og Montessoriskolen for å lære hvordan de inkluderer og prioriterer skolehagen både teoretisk på lærerplanen og i praksis i skolehverdagen.

4.10.2. Utarbeiding av strategi og handlingsplan for revitalisering av Oslos kommunale skolehager

Parallelt med utredningen av en modernisert modell av skolehagedriften i Oslo, anbefales det å utarbeide en konkret strategi med handlingsplan for byens kommunale skolehager. Dette arbeidet tilrådes utført av en tverrfaglig arbeidsgruppe fra ulike etater i nært samarbeid med en ressursgruppe sammensatt av personer med variert bakgrunn og erfaring innen skolehagedrift.

4.10.3. Kompetanseutvikling i skolen

Dersom det skal satses på skolehagene i Oslo, må fagkompetansen blant lærerne heves. Mange lærere har kjennskap til naturfag i teori, men er helt grønne når det kommer til praktisk arbeid ute i feltet. For å dekke en fremtidig etterspørsel etter teoretisk og praktisk kunnskap er det behov for å utdanne flere lærere med skolehagekompetanse. I den forbindelse må det

⁹ Fra Haver til maver, Odense Danmark. <http://havertilmaver.blogspot.no/>

¹⁰ Edible schoolyard, Berkeley California USA. <http://edibleschoolyard.org/berkeley>

utvikles gode pedagogiske læringsverktøy både til bruk i lærerutdanningen og for elever i grunnskolen. Forutsatt at det innføres en ny modell og skolehagedriften profesjonaliseres i fremtiden med ansvarlige skolehagelærere ansatte i skolehagene, må ikke alle lærere i grunnskolen utdannes innen faget. Dersom dette likevel ikke blir tilfellet, burde skolehage vurderes innført som et obligatorisk kurs/tilbud på lærerutdanningen. I tillegg må det være anledning for både kurs og etterutdanning for lærere.

4.10.4. Sikring av eksisterende og fremtidige skolehagearealer

En av de største truslene mot Oslos kommunale skolehager er utbygging og omdisponering av skolehagearealer. 26 skolehageområder har gått tapt de siste 20 årene og flere av de eksisterende brukes som skolegård eller andre formål. For å forhindre fortsatt tap av verdifulle arealer og matjord, må skolehagene sikres og arealene reguleres til formålet. (Se pkt. 3.3)

Skolehagene i Oslo utgjør i dag 93 daa, inkludert Geitmyra med sine ca. 41 daa. Størrelsen på de ulike skolehagene som er i drift varierer hovedsakelig fra 0,2 daa til 3 daa. Dagens omfang er ikke tilstrekkelig ved en eventuell fremtidig satsing. Nye skolehageområder må i så fall etableres og reguleres til formålet. De fleste skoler har ingen arealer å avse til formålet. I tett bebygde deler av byen kan etablering av en større skolehage som benyttes av flere lokale skoler være en mulighet. (Se pkt. 9.1) Det anbefales å gjøre en utredning av dagens arealbruk og kartlegging av potensielle nye arealer til formålet.

4.10.5. Nasjonalt kompetansesenter for skolehagevirksomhet

I Senter for byøkologi Byøk-rapport 01/11, *Urban dyrking: tanker og ideer om dyrking i byen*¹¹ foreslår aksjonsgruppa "La skolehagen leve" et nasjonalt kompetansesenter for skolehagevirksomhet. Hensikten med senteret vil hovedsakelig være å øke kompetansen hos lærerne. Samtidig vil senteret kunne bidra til vern og bevaring av eksisterende skolehager samt nyetableringer. I rapporten foreslås senteret knyttet opp mot Nasjonalt senter for naturfag i opplæringen og Den naturlige skolesekken. Dersom det etableres et senter for urbant landbruk (se pkt. 1.1) kan det være nyttig å utrede muligheten for samlokalisering. Det nyetablerte Norges skolehagelag er også en aktuell samarbeidspartner.

4.10.6. Skolehagen og det bynære landbruket

Ressursene som finnes i det bynære landbruket kan knyttes aktivt opp mot skolehagedriften i byen. Tilbud av kunnskapsbaserte tjenester, kompetanse og innsatsmidler gir rom for næringsutvikling for bynære landbruksvirksomheter. Gårdene kan tilby praktisk hjelp, oppfølging, samt ta i mot besøk av skoleklasser slik at arbeidet i skolehagen blir satt i sammenheng med landbruket og matproduksjonen forøvrig.

¹¹ Senter for byøkologi, Byøk-rapport 01/11, *Urban dyrking: tanker og ideer om dyrking i byen*
http://www.byokologi.no/wp-content/uploads/UrbanDyrking_rapport.pdf

Snart er lunsjen klar. Små kokker høster råvarer i hagen. Foto: Pernille Leivestad

4.10.7. Nettverksbygging

En velfungerende skolehage krever en sterk forankring hos lærere og skoleledelse og er avhengig av et godt faglig nettverk. Etablering av et kunnskapsnettverk for skolehagene hvor det utveksles fagkunnskap, erfaringer og ideer kan være fordelaktig. Her vil det nyetablerte Norges skolehagelag kunne bidra. Ifølge *Rapport nr. 1/2012, Skolehager i Oslo og Akershus 2012 – status og utfordringer* kan det i tillegg være hensiktsmessig å etablere et nordisk nettverk¹².

4.10.8. Konseptformidling og omdømmebygging

Konseptet med undervisning i skolehagen burde formidles innad i skoleverket, til lærerstudenter og i offentlige instanser slik at flere får en forståelse for mulighetene denne form for læring representerer. Kurs og workshops i tillegg til distribusjon av kampanjer kan være nyttige virkemidler. Digitale og sosiale medier er også egnede formidlingskanaler. Det burde etableres en profesjonell skolehagenettside som dekker informasjons- og kunnskapsbehovene til lærere som underviser i skolehagen og for skoler som ønsker å starte nye skolehager. En slik nettside kan sees i sammenheng med et eventuelt Nasjonalt senter for skolehagevirksomhet og/eller det nyetablerte Norges skolehagelag.

¹² *Rapport 1/2012, Skolehagene i Oslo og Akershus – status og utfordringer.*

4.11. Barnehager

For de minste barna gir en kjøkkenhage i tilknytning til barnehagen rom for verdifulle sanser og matopplevelser. Barna bruker hele sansespekteret i møte med jord, småkryp og planter. De lukter, kjenner og smaker. Erfaringer fra dyrking i barnehager viser at barna utvikler matglede og blir mindre kresne. Ved å knytte direkte relasjon til matens opprinnelse tidlig, med fokus på grønnsaker, frukt og bær, er det enklere for barna å etablere sunne matvaner i fremtiden. Mange unge sliter i dag med overvekt og inaktivitet. Mye skyldes feil kosthold. Barn som tør å smake og er lite kresne, tar med seg matgleden hjem og kan påvirke kostholdet til hele familien.

I kjøkkenhagen lærer barna å kjenne naturen. Ved praktisk erfaring får de en forståelse for utviklingen fra frø til mat og fra mat til jord. De lærer å pleie små planter og ta vare på omgivelsene. Samtidig får de små mulighet til å utvikle en spesiell interesse for natur og miljø, som er berikende å ha med seg videre inn i grunnskolen.

De senere årene har det blitt observert en økende interesse for dyrking i barnehager. Potensialet er stort. Med enkle midler og dugnadsinnsats kan man effektivt legge til rette for kjøkkenhageprosjekter. Det finnes mange eksempler på veldrevne små kjøkkenhager, men det er likevel mange som ikke blir vellykkede og nedlegges etter første sesong. Utfordringene grunner hovedsakelig i kunnskapsmangel og manko på engasjerte ansatte. Derfor vil det være det hensiktsmessig å spre kunnskap om dyrking med barnehagebarn i barnehagelærerutdanningen, til bydelene og til de enkelte barnehagene.

Anbefalinger:

4.11.1. Kunnskapsspredning og kompetanseutvikling

Kunnskap om dyrking i barnehager burde spres til barnehageansatte og til studenter på barnehagelærerutdanningen. Det kan i tillegg tilbys kurs i etablering og skjøtsel av kjøkkenhager i barnehager. Det kan med fordel innledes et samarbeid med kompetanseorganene for skolehager.

4.11.2. Startpakke for barnehager

Det kan utarbeides en kjøkkenhagestartpakke for barnehager. Den kan blant annet inneholde grundig veiledning til etablering og stell, samt gi forslag til aktiviteter. Startpakken skal kunne gjøre det mulig for alle barnehager å sette i gang prosjekter uavhengig av personalets kompetanse. I forbindelse med startpakken kan det tilbys en mentortjeneste hvor fagfolk kan bidra med sine erfaringer. Mentortjenesten kan lede til næringsutvikling i det bynære landbruket ved at bynære bønder tilbyr tjenester til barnehagene. En eventuell startpakkeordning vil på sikt kunne ha nasjonal overføringsverdi.

4.12. Parsellhager

Det opprinnelige formålet med byens parsellhager var å gi byens sosialt svakstilte innbyggere mulighet til å spe på familieøkonomien ved å dyrke deler av maten sin selv. I dag er som oftest ikke matauk hovedfokus hos parsellhagedyrkerne. Det sosiale og rekreative aspektet er vel så viktig. Parsellhagene fungerer som sosiale møteplasser og er en velegnet arena for

integrering. Det finnes få aktiviteter i dagens samfunn som har en så bred målgruppe som parsellhagene. Her treffes byens befolkning sammen for dyrking, samtaler, utveksling av erfaringer og rekreasjon på tvers av alder, sivil status, økonomi, nasjonalitet, religiøs og kulturell bakgrunn. Dette unike forumet for sosial verdiskapning, blant annet i form av fellesskap, engasjement og tilhørighet, fortjener en bred anerkjennelse hos myndighetene og særlig fokus som et nødvendig tiltak innen fremtidsrettet byplanlegging.

I dag finnes det 20 parsellhageområder i Oslo med til sammen ca. 1000 parseller. En gjennomsnittsparsell er 50m². 17 av områdene eies av Oslo kommune. I 2012 stod 600 personer/familier på venteliste til en parsell i de etablerte parsellhagene, mens ca. 3800 meldte sin interesse for å få tildelt en parsell i nyetablerte *Herligheten parsellhagelag* i Bjørvika¹³. 70 %¹⁴ av byens boligmasse består av blokkbebyggelse, og den pågående befolkningsveksten i hovedstadsområdet og fortettingen av knutepunkt og bykjerne fører til økt andel av leiligheter. Majoriteten av byens befolkning har dermed ingen tilgang til privat hage. Etterspørselen etter parsellhager kommer til å øke i takt med befolkningen og deres holdningsendringer i forhold til miljø og matproduksjon. Oslo kommune må starte planleggingen for å kunne imøtekomme den stigende etterspørselen.

Utfordringene parsellhagene møter i dag dreier seg hovedsakelig om områderegulering, press på arealer og mangelfull organisering både internt og i forvaltningen i tillegg til behovet for flere parseller. Parsellhagene er regulert til ulike formål og forvaltes av flere forskjellige etater og noen bydelsadministrasjoner. Dagens system er uklart og fører til utilstrekkelig oppfølging av og tilrettelegging for parsellhagene. Det er ingen dialog mellom etatene som forvalter de ulike parsellhagene, og generelt lite engasjement fra etatene ut mot parsellhagelagene. Samtidig leder kortvarige og ufullstendige kontrakter til kontinuerlig uforutsigbarhet for utøverne. Arbeid med parsellhagene er i dag lite prioritert i forvaltningen og byplanleggingen i Oslo kommune. Kommunen kan med fordel evaluere hele parsellhagesystemet og utarbeide levedyktige strategier og tiltak for å sikre parsellhagenes plass i bybildet. Dette arbeidet burde prioriteres og gjøres tverrsektorielt med alle involverte etater og bydelsadministrasjon i nært samarbeid med parsellhagelagene.

Anbefalinger:

4.12.1. Igangsetting av tverrsektorielt parsellhagesamarbeid

Etatene og bydelsadministrasjonene som forvalter de offentlige parsellhagene kan ha nytte av å gå i dialog for å utarbeide en felles fremtidig strategi, handlingsplan og regelverk for parsellhagene i Oslo.

4.12.2. Regulering av eksisterende parsellhager til formålet

Parsellhager finnes som et arealformål i reguleringsplaner, som underformål av *uteoppholdsareal* i kategorien *bebyggelse og anlegg* (Sosi 1630). Likevel mangler det i dag en helhetlig og konsekvent praksis for regulering av parsellhageområdene. Kun to av byens parsellhager er regulert til formålet. For å sikre arealene til eksisterende parsellhager vil det være en fordel at områdene reguleres til formålet. *Urbant landbruk* anbefales å utredes som et

¹³ Siri Haavie <http://www.parsellhager.no>

¹⁴ SSB Folke- og bolig tellingen 2011

underformål av reguleringsformålet *grøntstruktur*. Parsellhager vil kunne falle inn under dette formålet.

4.12.3. Kontrakter

I dag finnes det ingen felles regler for kontraktinngåelse mellom kommunen og parsellhagene. Parsellhagene som forvaltes av bymiljøetaten har 5-årige kontrakter med 3-mnd oppsigelsestid, andre parsellhager har løpende kontrakter med 3 mnd. oppsigelse, mens flere parsellhager har ingen kontrakter i det hele tatt. Situasjonen oppleves som uforutsigbar for leietagerne. Oslo kommune kan legge bedre til rette for parsellhagene ved å utarbeide kontrakter og inngå langvarige avtaler med parsellhagelagene. Kolonihagene har i dag en 25-årig kontrakt med kommunen med rett til forlengelse¹⁵. Tilsvarende avtaler kan vurderes for parsellhagene.

4.12.4. Organisering av parsellhagelagene

For å oppnå økt gjennomslagskraft og anerkjennelse, anbefales det at parsellhagelagene organiserer seg i et eget forbund. Samlet blir parsellhagelagene tydeligere, samtidig som parsellhagedyrkerne får et forum for å utveksle tanker, utfordringer og ideer. Dersom etatene og bydelene går sammen for å utarbeide strategier og etablere et nytt system for parsellhagene i Oslo, så vil det være vesentlig at parsellhagelagene har et felles organ som kan fremme deres interesser.

4.12.5. Parsellhager aktivt inn i byplanleggingen

I følge *NOU rapport 2013:10, Naturens goder – om verdier av økosystemtjenester*¹⁶ er parsellhagene viktige elementer i bybildet på lik linje med parker, løkker, turveier, skogholt og strender. Parsellhagen som miljøtiltak og arena for sosial og kulturell verdiskaping må anerkjennes som et verktøy for planlegging av fremtidens grønne Oslo. Fordelene ved etablering av parsellhageanlegg burde kommuniseres mot de fagansvarlige i kommunen. Samtidig kan det utredes og vurderes nye modeller for plassering, organisering og drift av parsellhagene. Grønne og sosiale entreprenører kan bringes på banen og parsellhager kan etableres i tilknytning til offentlige helseinstitusjoner. Byens takflater kan inneha et stort potensial for parsell dyrking i fremtiden, det samme gjelder landbruksarealene i Sørkedalen og Maridalen. En kartlegging av parsellhagene som inkluderer utfordringer ved dagens situasjon, fremtidige muligheter og arealer for nyetablering, kan være hensiktsmessig.

4.12.6. Opplysning om parsellhager rettet mot borettslag

Mange av byens borettslag ble i sin tid etablert med store åpne luftige uterom. Arealene, som hovedsakelig består av store grasplener innrammet av prydbusker og trær, er som regel godt egnet til parsellhager og dyrking av nyttevekster. Det finnes i dag 2 parsellhager¹⁷ i byen som er tilknyttet borettslag hvor parsellene leies ut til beboerne. Denne formen for parsellhagedrift er en god løsning for å møte etterspørselen etter parseller. Tiltaket tilbyr beboerne en parsell

¹⁵ Siri Haavie <http://www.parsellhager.no>

¹⁶ *NOU (Norges offentlige utredninger) rapport 2013:10, Naturens goder – om verdier av økosystemtjenester*
<http://www.regjeringen.no/pages/38440617/PDFS/NOU201320130010000DDDPDFS.pdf>

¹⁷ Nedre Silkestrå parsellhagelag og Manglerudjordet parsellhagelag

der de bor og representerer en mer bærekraftig utnyttelse av uteområdene i borettslagene. Boligområdene i Groruddalen er spesielt godt egnet for formålet på bakgrunn av tilgjengelig areal og brukergruppe. Mange med ikke-vestlig bakgrunn har en relasjon til, eller erfaring med det å dyrke mat fra hjemlandet sitt, og har derav stor interesse i å dyrke nyttevekster for både matauk og hverdagsaktivitet. Samtidig kan parsellhagene samle beboerne og være med på å skape gode bomiljø. For å inspirere borettslagene kan parsellhagenes potensial formidles aktivt ut mot borettslagene, gjennom bydelene og områdesatsingene i Groruddalen.

4.13. Private hager

Med private hager menes alle privateide arealer tilknyttet boliger f.eks. villahager, rekkehushager, kolonihager og takhager. I Oslo finnes det pr. 2011 79 783¹⁸ eneboliger, tomannsboliger og rekkehus og ca. 1100¹⁹ kolonihageparseller. Arealene rundt bygningene utgjør et stort potensial i forhold til dyrking av nyttevekster og husdyrhold i byen. Det ligger mye fruktbar matjord rundt om i byens mange hager.

Historisk sett ble et flertall av hagene delvis brukt til dyrking av mat. Da behovet for matauk falt bort i etterkrigstiden, ble majoriteten av kjøkkenhagene transformert til grasplen og prydbed. Mange private hager rommer fortsatt frukttrær og bærbusker, men i dag brukes arealene hovedsakelig til rekreasjon, ikke produksjon.

Det er på tide å revitalisere hagebruket i Oslo. Dyrking av nyttevekster i hagen gir en verdifull avkobling i en ellers hektisk hverdag og kan være en samlende aktivitet for hele familien. Det har en positiv effekt på fysisk og mental helse, gir mestringsfølelse og oppfordrer til bærekraftige forbrukervaner. Foruten de menneskelige og sosiale verdiene ved hagebruk finnes det utallige miljømessige fordeler, heriblant økt biologisk mangfold, styrking av økosystemer og lokale mikroklima, bedring av luftkvalitet og overvannshåndtering. Et mangfoldig hagebruk er samtidig en nødvendig faktor for pollinerende insekter, som i dag er sterkt truet av monokultur i både hager og landbruksområder.

I Moskva dyrker 65 % av familiene deler av maten sin selv, i London gjør 14% av husholdningene det samme, mens i Vancouver er 42% av befolkningen på en eller annen måte involvert i det urbane landbruket i byen²⁰. Hos oss finnes det ingen statistikk, men det registreres en betydelig lavere aktivitet i byens mange hager. Tidsklemme, billige matvarer i butikkhyllene, fravær av nasjonale matvarekriser og lite kunnskap om dyrking er hovedårsakene til den lave dyrkingsaktiviteten i hagene i dag. Samtidig registreres en økt bevissthet hos forbrukerne når det gjelder økologisk og kortreist mat. Mange byboere lengter tilbake til naturen og ønsker å knytte nærmere bånd til maten og jorda den kommer fra. Både i blomsterbutikker og hagesentre omsettes det frø og utstyr til dyrking av grønnsaker og urter. Livsstilsmagasiner og digitale medier formidler det gode liv med selvdyrket mat laget fra bunnen av som aldri før. Det blåser en grønn vind over forbrukerne. Denne trenden kan

¹⁸ SSB Folke- og bolig tellingen 2011

¹⁹ Norsk kolonihageforbund

²⁰ *The atlas of food, who eats what where and why* Erik Millstone og Tim Lang, Earthscan 2008

myndighetene dra nytte av ved å igangsette tiltak som inspirerer og lærer flere til å benytte arealene i hagene sine på en mer bærekraftig måte.

Det norske hageselskap er hageeierens kunnskaps- og interesseorganisasjon. Hageselskapet har 1775 medlemmer fordelt i 10 lokallag i Oslo med varierende aktivitetsnivå²¹. Organisasjonen formidler informasjon og inspirasjon til medlemmene med primær fokus på prydevekster, design og hagekultur. Hageselskapet kan være en nyttig kanal for informasjonsspredning om hagebruk til medlemsmassen, men peker seg per i dag ikke ut som en sentral aktør innen det urbane landbruket.

MAJOBOS pilotprosjekt på Alnataket i Groruddalen. Foto: Maiken McCormick

Anbefalinger:

4.13.1. Kunnskapsformidling

Kunnskap om hagebruk burde formidles aktivt til befolkningen. Det kan utarbeides kampanjer som oppfordrer og inspirerer hageeiere til å ta i bruk arealene sine til både matauk og rekreasjon. I tillegg kan det opprettes en offentlig nettportal for urbant landbruk (se pkt.4.2.2), og eksisterende gode informasjonskanaler bør synliggjøres. Samtidig kan etablering av et nettverk av demonstrasjonshager være et nyttig verktøy for kompetanseheving blant hageeiere.

4.13.2. Urbant landbrukssenter

Et kompetansesenter hvor hageeiere tilbys praktisk og teoretisk kunnskap om dyrking, kan knytte nettverk, utveksle erfaringer og ha tilgang til basisutstyr anbefales som et tiltak for å inspirere flere til å sette i gang og for å sikre kontinuitet i praksisen (se pkt. 4.2.1).

²¹ Hageselskapets årsrapport 2011 <http://www.hageselskapet.no/hjem/toppmeny/om-hageselskapet/arsrapport/>

4.14. Takhager

Oslo vokser og byens grønne arealer krymper i takt med fortetting og befolkningsvekst. Selv om det fortsatt finnes mye egnet areal til urbane landbruksformål er vi nødt til å planlegge gode løsninger for fremtiden. Takhager kan være fremtiden. Takhager absorberer regnvann, reduserer luftforurensing, isolerer og avkjøler bygninger²². Grønne tak bidrar til økt biologisk mangfold i byen og er nyttige økologiske «patcher» for pollinatorer og andre nyttedyr. De høye hagene er sosiale møteplasser som gir byen flere grøntområder og rom for aktivitet og rekreasjon. I tett bebygde bymiljø gir utnyttelse av tak beboere, institusjoner og bedrifter mulighet til rekreasjon og til å dyrke ekte og ureist mat der de er. Intensive grønne tak gir rom for innovasjon og entreprenørskap og kan styrke områders/bygningers attraktivitet og verdi.

Grønne tak deles inn i to kategorier, henholdsvis intensive og ekstensive tak. Intensive grønne tak er tak som skal tåle menneskelig opphold og ferdsel samt jorddybder som muliggjør dyrking av nyttevekster og bruk av stauder, busker og trær. Ekstensive grønne tak er tak beplantet med Sedum, urter og gras med formål om overvannshåndtering, bygningsisolasjon, avkjøling og luftrensing.

Internasjonale, store byer har kommet langt i utviklingen av både intensive og ekstensive grønne tak. Det finnes mange gode eksempler på veletablerte urbane landbruksprosjekter i høyden som vi kan hente nyttig lærdom av, deriblant *Brooklyn grange*²³ og *Eagle street roof top farm*²⁴ i New York og *Zuid Park* i Amsterdam.

Senter for byøkologi sin *Byøk-rapport 04/13 Den høye hagen, om urban dyrking på tak* er en grundig studie av fordeler og muligheter ved dyrking på tak og kommer med en rekke anbefalinger for Oslo kommune. Denne rapporten utgjør et verdifullt verktøy på veien mot etablering av flere intensive takhager i hovedstaden. Det samme gjør *Rapport 104, 2012 Grønne tak, resultater fra et kunnskapsinnhentingsprosjekt*²⁵ utarbeidet av SINTEF Byggforsk og UMB på bestilling fra Oslo og Bærum kommuner, som blant annet beskriver konstruksjon, etablering og skjøtsel av intensive tak.

I Oslo kommunes *Byøkologisk program 2011-2026*²⁶ står det skrevet at Oslo skal tilpasse seg klimaendringene blant annet gjennom etablering av flere grønne områder og grønne tak. Mye tyder på at vi kommer til å oppleve en satsing på anlegging av grønne takflater fremover. Det kan være nødvendig å bygge opp kompetansen rundt intensive tak blant ansatte i kommunen slik at flere av takene som skal etableres i fremtiden kan tilrettelegges for dyrking av mat.

²² Senter for byøkologi, *Byøk-rapport 04/13 Den høye hagen, om urban dyrking på tak*

²³ Brooklyn grange urban rooftop farm, New York <http://www.brooklyngrangefarm.com/>

²⁴ Eagle street rooftop farm, New York, <http://rooftopfarms.org/>

²⁵ SINTEF Byggforsk og UMB *Rapport 104, 2012 Grønne tak, resultater fra et kunnskapsinnhentingsprosjekt*

http://www.regjeringen.no/upload/subnettsteder/framtidens_byer/klimatilpasning/2012/Gronne_tak/SB_prrapp104.pdf

²⁶ *Byøkologisk program 2011-2026*, Oslo kommune

http://www.miljo.oslo.kommune.no/getfile.php/Miljøportalen_%28PMJ%29/Internett_%28PMJ%29/Dokumenter/Byøkologisk_program/Trykksak_Byøkologisk_Program_2011-2026_NO.pdf

Bymiljøetaten igangsatte høsten 2013 et utprøvningsprosjekt i samarbeid med Framtidens byer og NVE på taket av Bymiljøetatens kontorer i Strømsveien 120. Prosjektet vil bestå av 4-7 prøvefelt, hovedsakelig med bergknapp, men muligens også et felt med nyttevekster. Hovedmålet er å undersøke overlevelse av «lokal» bergknapp i forhold til kontinental (Nederland) i vårt klima. Samtidig skal det studeres temperaturregulering samt grønne taks isolerende effekt på vinterstid og avkjølende effekt på sommerstid. Basert på erfaringer fra prosjektet skal det i 2015 etableres et grønt tak på Bymiljøetatens nye bygg på Hasle.

Utfordringene rundt intensive takhager dreier seg hovedsakelig om mangel på kunnskap og erfaring. Det finnes svært få norske referanseprosjekter, derav liten praktisk fagkunnskap på feltet. Det har samtidig vist seg krevende å finne egnede arealer med riktig takkonstruksjon, som tåler belastningen av både vekstmedium og menneskelig ferdsel og som attpåtil har en sentral beliggenhet i forhold til brukergruppe.

Anbefalinger:

4.14.1. Kunnskapsformidling innad i offentlige etater

Kunnskap om fordelene ved intensive grønne tak, samt viten om konstruksjon, etablering og skjøtsel av slike anlegg kan formidles i offentlige etater, særlig rettet mot planleggere og ansatte som møter problemstillingen i sitt daglige virke.

4.14.2. Tidlig inn i planleggingsfasen

For å kunne realisere grønne intensive (og ekstensive) tak må tiltaket komme tidlig inn i planleggingsfasen av nye bygg og områdeutviklingsprosjekter. Det kan være hensiktsmessig at kommunen innfører tydelige retningslinjer for å sikre at det blir utført en utredning av grønne tak i fremtidige byggeprosjekter.

4.14.3. Demonstrasjonshage

For å møte etterspørselen etter kunnskap og erfaring ved etablering av intensive tak, kan Oslo kommune igangsette et pilotprosjekt med anlegging av en demonstrasjonshage med dyrking av mat i vekstmedium direkte på tak (ikke plantekasser). Prosjektet kan være et tverrfaglig samarbeidsprosjekt mellom landbruket, forsknings- og utdanningsinstitusjoner og grønne og sosiale entreprenører.

4.14.4. Inspirere og oppmuntre beboere og bedrifter i bygg med takhage til å benytte arealene til å dyrke mat

Det finnes mange private takhager og terrasser i Oslo. De fleste fungerer som sosiale møteplasser og attraktive rom for ro og rekreasjon, og er dekorert med prydvvekster i potter og kasser. Det kan være lønnsomt å spre opplysning om mulighetene til å dyrke nyttevekster på tak til denne brukergruppen. Slik informasjon kan alternativt spres via en offentlig nettportal (se pkt. 4.2.2), og gjennom et eventuelt fremtidig urbant landbrukssenter (se pkt. 4.2.1).

4.15. Nærmiljøhager

Det urbane landbruket kan være et effektivt verktøy for utforming og etablering av lokale, uformelle møteplasser. Med enkle midler og medvirkning fra beboere i nærmiljøet er det mulig å transformere ensformige, ubenyttede eller midlertidige byrom om til grønne mangfoldige stedstilpassede arenaer for dyrking og sosialt samvær. Gode nærmiljøprosjekter samler brukerne og lar dem delta aktivt i både planlegging, byggefase og drift. Brukerorienterte tiltak som er sterkt forankret i lokalt engasjement, viser seg ofte å utvikle seg til en attraktiv arena for sosial verdiskaping. Prosjektene kan være med på å skape en opplevelse av tilhørighet, fellesskap og samarbeid. Nærmiljøhagene er hovedsakelig åpne lavterskeltilbud hvor interesserte møtes for å dyrke mat og relasjoner på tvers av alder, økonomi og kulturell bakgrunn uten forventningspress og forpliktelser. Prosjektene er gjerne grasrotinitiativ igangsatt av lokale ildsjeler som ser potensialet i å samle nærmiljøet ved hjelp av grønne virkemidler.

Erfaringsmessig har nærmiljøhager vist seg å kunne være nyttige tiltak for positive endringer i belastede områder. De kan være med på å forbedre bomiljøer og gjøre nærmiljøer tryggere. Samtidig tilfører de stedene en ny estetikk og bringer liv og farge til omgivelsene. De bidrar til økt biologisk mangfold i byen og kan være med på å bevare uerstattelig matjord.

Nabolagsinitiativet Abels hage på John Collets plass og Majoboprosjektet Urtehagen på Grønland er eksempler på denne form for urbant landbruk i Oslo.

Elever fra Ullevål skole planter ut i Abels hage. Foto: Agnes Lyche Melvær

Nærmiljøhager kan være permanente tiltak, eller temporær anvendelse av byrom som ikke er i bruk. Etablering av nærmiljøprosjekter kan være en lønnsom løsning for kommunen. Tiltakene tilfører områder en ny aktivitet og funksjon som resulterer i oppgradering og skjøtsel av arealer som kommunen ellers hadde måtte bruke tid og økonomi på å skjøtte. Denne form for brukerorientert byutvikling brukes aktivt i flere internasjonale byer, deriblant Gøteborg i Sverige gjennom programmet *Stadsnära odling*²⁷ og Rotterdam i Nederland. Her får urbane dyrkere leie arealer gratis av kommunen dersom de tar godt vare på omgivelsene og bidrar til verdiskapning i nærmiljøet. Det anbefales at Oslo kommune utreder en tilsvarende løsning for bærekraftig arealbruk.

Utfordringene rundt nærmiljøhagene handler hovedsakelig om arealbruk, mangel på etableringsmidler og erfaring fra liknende tiltak, samt liten kunnskap om konseptet i det offentlige.

Anbefalinger:

4.15.1. Kompetanseheving i bydelene

Bydelene kan i samarbeid med kommunen tilegne seg generell kunnskap om konseptet og utarbeide en strategi for hvordan nærmiljøtiltak kan gjennomføres i praksis.

4.15.2. Arealer

Oslo kommune kan legge til rette for at egnede arealer kan benyttes til etablering av nærmiljøhager. Ledige arealer burde kartlegges og videreformidles. (Se pkt. 4.4.2)

4.15.3. Etableringsstøtte for nærmiljøtiltak

For å løfte frem nærmiljøtiltakene burde det finnes midler til urbane landbruksformål i bydelene.

4.15.4. Tilrettelegging av elementære funksjoner

Nærmiljøprosjektene er avhengige av tilgang på god jord, vann, strøm og mulighet for oppsamling av organisk materiale. Kommunen kan bidra ved å tilrettelegge for grunnleggende funksjoner ved etableringer på kommunal grunn.

4.16. Offentlige anlegg

Bymiljøetaten forvalter og drifter de største parkene og friområdene i Oslo, mens bydelen har driftsansvaret for de lokale parkene. De offentlige anleggene utgjør majoriteten av grønnstrukturen i hovedstaden.

Våren 2013 etablerte Bymiljøetaten i samarbeid med Miljøverndepartementet og Det norske hageselskapet, en spiselig hage i Spikersuppa midt i sentrum. Tiltaket var en del av kampanjen *Summende hager* som hadde til formål å tilrettelegge bedre for pollinerende insekter i byens grønne lunger. Det er en fordel om tankegangen videreføres og blir en del av normal praksis i drift av offentlige anlegg både i bydelene og Bymiljøetaten.

²⁷ Stadsnära odling, Gøteborg <http://www.stadsnaraodling.se/>

Oslo kommune fokuserer på bruk av beplantninger som bedrer miljøet og anvender ingen sprøytemidler eller kunstgjødsel i sine anlegg. Parallelt med disse tiltakene er veksternes opprinnelse, bruk av naturgjødsel samt skjøtselen av anleggene avgjørende for å skape gode mikroklima og tilrettelegge for pollinerende insekter. Hele byen kan sees på som et stort kretsløpsbruk og driftes deretter for å gjenoppbygge og videreføre naturens kretsløp. Denne holistiske tankegangen vil være nødvendig i planleggingen av en fremtidig bærekraftig by og er i tråd med visjonene i Oslos søknad om å bli European Green Capital i 2016.

Anbefalinger:

4.16.1. Økt bruk av nyttevekster i offentlige anlegg

Oslo kommune kan øke andelen nyttevekster i offentlige anlegg, parker og friområder. En satsing kan inkludere bruk av ville vekster. Frukttrær og bærbusker kan være en naturlig del av parklandskapet og som beplantning på plasser og gatetun. Ideen bak kampanjen *Summende hager* kan videreføres, med økt bruk av nytte- og nektarrike vekster i bed og plantekasser. Ville vekster burde ha livets rett og ikke fjernes vilkårlig. Vekstene kan med fordel bli et naturlig element i bybildet.

4.16.2. Skjøtsel av offentlige anlegg og entreprenørskap

Spiselige og mangfoldige anlegg medfører høyere skjøtselsintensitet. Holdninger i forhold til skjøtsel og arbeidsintensitet burde ikke være en begrensende faktor. Det kan være fordelaktig å settes inn ekstra ressurser for å skape holdningsendringer og kompetanseheving i forvaltningen. Samtidig kan skjøtsel av anlegg knyttes opp mot institusjoner i nærmiljøet og på den måten gi rom for entreprenørskap. Skoleelever kan f.eks. høste pærer i en park, foredle dem og selge dem på et marked til inntekt for sosiale eller veldedige tiltak. Grønne og sosiale entreprenører kan også bidra med skjøtsel. Epleslang, som genererer arbeidsplasser for mennesker med funksjonshemminger og produserer prisvinnende eplemost, kunne ha vært en samfunnsnyttig samarbeidspartner. Det samme kan arbeidstreningstiltak gjennom Nav.

4.16.3. Pollinatorvennlig beplantning og skjøtsel

Det kan legges til rette for bier i byen ved hjelp av pollinatorvennlig beplantning og skjøtsel. (Les mer i pkt. 4.17.2.)rr

4.17. Bier i byen

80 % av matproduksjonen vår er avhengig av pollinerende insekter. Bier er uunnværlige brikker i klodens økosystem. I dag truer monokulturelle og kunstig behandlede landskap og sykdom deres eksistens og dermed også matfatet vårt. Massiv biedød registres i hele verden. Bestanden er så lav at vi mennesker er nødt til å gripe inn for å hjelpe dem, både med tilrettelegging av pollinatorvennlige miljø og økt birøkt. Byer er spesielt egnet for bier grunnet biologisk mangfold, lite bruk av sprøytemidler og varmere temperaturer. Pollinerende insekter er samtidig en nødvendig faktor for pollinering av avlingene i det urbane landbruket. Uten bier får vi verken tomater, squash, jordbær eller epler, listen er lang.

For å tilrettelegge bedre for bier (humler er også bier) i byen og røktere, kreves det en holdningsendring i det offentlige og blant byens befolkning. Svært mange frykter de små

nyttedyrene og har liten forståelse for deres tilstedeværelse. Den allmenne redselen grunner hovedsakelig i uvitenhet. Derfor er opplysning en viktig del av arbeidet med å sikre de pollinerende insektenes eksistens i fremtiden. Birøkting kategoriseres som husdyrhold.

Anbefalinger:

4.17.1. Kunnskapsformidling

Grunnleggende opplysning om biers rolle i byens natur og hvordan vi kan skape ideelle miljøer for dem er essensielt. Nyttedyrene må ufarliggjøres og anerkjennes som samfunnsnyttige bidragsyttere. Kunnskap kan spres i grunnskolen, til hage- og grunneiere og til offentlige instanser. Samtidig er det nødvendig at profesjonelle aktører som landskapsarkitekter, gartnere, anleggsgartnere og planleggere får kjennskap til gode verktøy for etablering og skjøtsel av gode pollinatorvennlige beplantninger og anlegg.

Det vil være hensiktsmessig å benytte seg av eksisterende ressurser for å utarbeide opplysningsmaterieell og til å spre denne kunnskapen. Til dette arbeidet kan det være nødvendig å bevilge offentlige midler. ByBi er landets første urbane birøkterlag og et lokallag under Norges birøkterlag. De samarbeider tett med Norges Birøkterlag og humlemiljøet i Norge. Tilsammen har de sterk ekspertise om bier og den kompetansen som skal til for å lage gode bo- og beitemiljøer for bier i byer og tettbygde strøk.

4.17.2. Etablering av pollinatorvennlige bymiljø

Det finnes svært få upåvirkede naturlige landskap med ville vekster igjen i byens omgivelser. Majoriteten av byarealene er designet eller skjøttet med en estetisk baktanke. Eng og grasplener trimmes og etterlater lite beitemateriale for insektene.

Det er viktig å skape bevissthet rundt beplantning og skjøtsel av pollinatorvennlige landskap. Samtidig kan det jobbes mot en felles forståelse for endringer i skjøtselsmetoder blant de som utfører selve arbeidet. Offentlige anlegg som parker, plasser, idrettsanlegg, gravlunder, gateløp, turveier, elvedrag, grøftekanter, t-banetraseer m.m. utgjør en stor andel av byens natur. Disse arealene representerer en stor del av bienes matfat i byen og er en nødvendig bidragsyter når det gjelder gode beitemiljøer for nyttedyrene.

Forslag til konkrete tiltak for offentlige/private anlegg og private hager:

- Riktig valg av vekster, f.eks. Sesonghjulet - "*Bier søker blomst*"²⁸
- Økt bruk av nyttevekster som frukt, bær og grønnsaker.
- Trimming av planter etter blomstring, ikke før slik det ofte gjøres nå.
- Graset må kuttes over kløveren.
- Krav om strengt regulert bruk av innsektsmidler, spesielt rettet mot store grunneiere, i togtraseer, i veikanter og under høyspentledninger. (Statens vegvesen, NSB m.fl.)

Gjennom kunnskapsspredning kan det arbeides mot en felles forståelse og aksept hos befolkningen for at denne typen nødvendige tiltak tilfører byen en naturlig og mer bærekraftig estetikk.

²⁸ Sesonghjulet *Bier søker blomst*, utarbeidet av ByBi i samarbeid med Nordstrand hagelag og Abels hage <http://www.hageselskapet.no/fileadmin/attachment/a836a578681841fe1b9dc156f98d9605.pdf>

Bybier på Alnataket. Foto: Ragna Jørgensen

Bybi i røkterglede i barnehagen «Ragnas Hage». Foto: R. Jørgensen

4.17.3. Rekruttering av birøktere og øking av antall bikuber i byen

Det har vært en markant nedgang av birøktere, og bransjen sliter med rekruttering i hele landet. For å sikre fremtiden til næringen og for å realisere en kraftig økning i biebestanden i Osloregionen, må det rekrutteres flere røktere og avsettes midler til dette. Birøkting er en velegnet arena for grønt og sosialt entreprenørskap, hvor man kan engasjere mennesker som faller utenfor det vanlige arbeidslivet til å røkte, slynge og selge honning. De urbane birøkterlagene kan styrkes med fokus på opplæring, videreutdanning, fadderordninger, nettverksbygging, smitte/sykdomsforebygging, sikkerhetsrutiner, felles innkjøpsstrategier av utstyr, slynging og lagring. Parallelt med dette kan det etableres flere urbane bigårder. Strategisk plassering av bigårder kan kartlegges og tas inn i arealplanleggingen i kommunen.

4.17.4. Økonomiske støtteordninger for birøktere

I likhet med andre aktiviteter innen det urbane landbruket preges næringen av ildsjeler, hobbyvirksomhet og frivillig arbeid. For å øke andelen bier i bynære strøk, må det igangsettes en offensiv satsning. Denne satsningen kan ikke baseres utelukkende på innsatsen til en liten gruppe ildsjeler. For å nå målet kan det være nødvendig å etablere øremerkede støtteordninger for utvikling av undervisnings-/opplysningsmateriell, samt formidling av dette, opplæring av flere birøktere, smitte/sykdomsforebygging, utstyr og administrasjonskostnader for initiativtagere/prosjektledere.

4.17.5. Sikker og ansvarlig birøkt

Forebygging av stikk er avgjørende for suksess. ByBi har utarbeidet standard prosedyrer for sikker og ansvarlig urban birøkt i samarbeid med Norges Birøkterlag. Tiltakene omhandler blant annet å avle opp bier med godt gemytt, tydelig merking av bigårder, sikring mot naboer

og stier og god bigårdskvalitet. Dersom dette gjennomføres er stikkfaren ikke større enn den man kan forvente fra ville insekter, veps, humler etc.

4.18. Kunst og kultur

Temporære kulturelle prosjekter kan være med på å rette søkelyset mot matproduksjon og landbruksnæringen for befolkningen i hovedstaden. Internasjonalt har slike tiltak vist seg å kunne være verdiskapende for landbruket. Herligheten parsellhage i Bjørvika ble i 2013 kreditert som et av verdens tre mest banebrytende, urbane landbruksprosjekter av magasinet Monocle,²⁹ fordi pallekarmhagen i trafikkmaskinen illustrerer hvordan en moderne by kan møte landbruket i fremtiden. Medias publisitet av kunstprosjekter og installasjoner kan øke interesse for matproduksjon og være med på å bidra til bevisstgjøring og holdningsendringer i forhold til matproduksjon og økt etterspørsel etter spesifikke varer og tjenester. Samtidig gir dette virkemiddelet mulighet til å kommunisere bredere og nå grupper i samfunnet som ellers ikke har en stor interesse for temaet. Verdien av innovative, temporære kulturelle prosjekter må ikke undervurderes.

Anbefalinger:

4.18.1. Økonomiske støtteordninger til kulturarrangementer og urban landbrukskunst i offentlig rom

Verdiskapende temporære kunstprosjekter, installasjoner og arrangementer som har til hensikt å spre kunnskap om landbruket og matproduksjon burde kunne kvalifiseres til prosjektmidler på lik linje med andre urbane landbrukstiltak.

5. Fylkesmannens anbefalinger

Det bynære, profesjonelle landbruket og det urbane landbruket utfyller hverandre. De er begge en del av byenes helhetlige matvaresystem, og må sees i sammenheng. Det urbane landbruket kan bidra til å synliggjøre det profesjonelle landbruket for byens befolkning. Det korter ned avstanden mellom produsent og forbruker og skaper en dypere forståelse for matproduksjon og landbruksnæringens unike kvaliteter hos innbyggerne. Et synlig, mangfoldig og inkluderende, urbant landbruk er med på å bevisstgjøre forbrukerne, skape holdningsendringer og hensiktsmessige forbrukervaner. Det bynære landbruket er på sin side en uunnværlig kilde til kunnskaps- og erfaringsutveksling som aktørene i byen er avhengige av. I samspillet mellom det bynære landbruket og det urbane landbruket kan det oppstå nye forbindelser og verdifulle synergier, som er med på å stake ut veien for fremtidens bærekraftige, profesjonelle landbruk, regionalt og nasjonalt.

Rapporten er ment å skulle bidra til en positiv utvikling av det urbane landbruket som et middel for å understøtte det profesjonelle landbrukets produksjon av varer og tjenester,

²⁹ City Farming, Monocle Magazine <http://monocle.com/film/edits/city-farming/>

direkte og indirekte. Ulike former for urbant landbruk gir hovedstadsområdet og andre byområder en grønn identitet. Satsing på urbant landbruk skal forsterke og utvide produksjonsmulighetene for det bynære og profesjonelle landbruket.

På bakgrunn av drøftingene og anbefalingene i denne rapporten foreslår Fylkesmannen følgende: Fylkesmannen har som mål å tilrettelegge for et aktivt og bærekraftig urbant landbruk i hovedstadsregionen som et middel til å understøtte det profesjonelle landbruket, direkte og indirekte.

Delmål og tiltak for å nå dette hovedmålet i perioden 2014 - 2016:

Delmål	Tiltak
<p>Kunnskapsutveksling mellom landbruket til befolkningen</p> <p>Skape gode møteplasser mellom bonde og forbruker på gården og i byen</p>	<p>Bidra til etablering av et senter for urbant landbruk i hovedstadsområdet</p> <p>Bidra til utvikling av en informasjonsstrategi knyttet til urbant landbruk og relasjonen til det profesjonelle landbruket</p>
<p>Opprettholde og skjøtte kulturlandskapet i byen og styrke de urbane jordbruksaktivitetene og de grønne lungene i byen</p>	<p>Stimulere til entreprenørskap og «komme i gang» med ulike former for urbant landbruk</p>
<p>Bruke urbant landbruk som et verktøy for integrering, arbeidstrening og for tilrettelegging av ungdomstilbud for å synliggjøre landbrukets muligheter for å levere Inn på Tunet-tjenester. Dyrking tas i bruk av ulike helse- og omsorgsinstitusjoner</p>	<p>Støtte prosjekter som har fokus på «dyrking på grønn resept» - omsorgs- og velferdstjenester knyttet til ulike former for urbant landbruk</p>
<p>Styrke birøkt i byen som et tiltak for å synliggjøre bienes betydning for landbruket.</p>	<p>Støtte rekruttering og utviklingstiltak innen urban birøkt</p>
<p>Bidra til å utvikle en helhetlig satsing på urbant landbruk- og matpolitikk, bl. a. i tilknytning til oppfølging av Oslos landbruksmelding</p> <p>Utvikle et nettverk med andre Fylkesmenn og deres byområder, og med FOU-institusjoner som Skog og landskap, NMBU m. fl.</p>	<p>Videreføre «Tenkeloft for urbant landbruk» som en åpen arena for utviklingsarbeid.</p> <p>Ta initiativ til etablering av et fylkes- og FOU-nettverk for urbant landbruk i tråd med intensjoner og anbefalinger i denne rapporten.</p>

Relevante dokumenter

Regionalt bygdeutviklingsprogram for Oslo og Akershus, 2013

Regionalt næringsprogram for landbruket i Oslo og Akershus 2014 – 2016 (Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2014)

Handlingsplan for landbruksbasert næringsutvikling i Oslo og Akershus 2014 (Fylkesmannen i Oslo og Akershus 2014)

Tordenskioldsgate 12
Postboks 8111 Dep, 0032 Oslo
Telefon 22 00 35 00
fmoapostmottak@fylkesmannen.no
www.fmoa.no
Organisasjonsnummer: NO 974 761 319

